

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

9 juli 1969

54e jrg.

No. 2703

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

H. C. Bos; R. Iwema; L. H. Klaassen;
H. W. Lambers; P. J. Montagne; A. de Wit

REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

J. van der Burg

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck

INHOUD

Werk aan de winkel	681
<i>W. B. Koelman:</i>	
Kostprijs van pensioenen	682
<i>C. P. A. Bakker:</i>	
Zijn levensverzekeringen en pensioenen duur?, met een naschrift van Drs. G. Nooteboom	686
<i>Drs. A. J. van der Meer:</i>	
Nogmaals: evaluatie, met een naschrift van Drs. J. P. Pronk	692
Uit de tijdschriftenmap ..	691
Boekennieuws	694,698
Geld- en kapitaalmarkt...	696

Werk aan de winkel

Met de komende Rijksbegroting in zicht is het wellicht goed de aandacht te vestigen op een techniek, die in de openbare financiën, in tegenstelling tot de daarvoor — in Nederland althans — bestaande belangstelling, nog maar weinig systematisch toepassing vindt. Wij doelen op de toetsing van overheidsuitgaven, ook wel cost-benefit analyse genaamd.

Van de overheid mag verlangd worden dat zij streeft naar een optimale aanwending van de haar ter beschikking gestelde middelen. Anders dan het geval is met de particuliere sector, kan de overheid in de meeste gevallen niet rekenen op de werking van het prijsmechanisme, omdat zij goederen en diensten levert waarvan een prijs(door)berekening vaak óf niet mogelijk is óf op sociale gronden ongewenst is. Op grond hiervan dient bij het overheidshandelen te worden uitgegaan van een ander criterium, met behulp waarvan beoordeeld kan worden in hoeverre een bepaald overheidsproject nuttig is en overeenkomt met de na te streven optimale aanwending van middelen. De cost-benefit analyse kan hiertoe een hulpmiddel zijn, onder meer om de waarde en/of prioriteit van verschillende overheidsvoorzieningen te beoordelen. Zoals gezegd wordt deze techniek, die kan bijdragen tot rationalisatie van de begrotingsbeslissingen, in Nederland nog maar weinig systematisch toegepast. Incidentele toepassingen betreffen o.a. de berekeningen die gemaakt zijn over het Deltaplan, de inpoldering van Oostelijk Flevoland, de aanleg van de Coen- en IJ-tunnel, de aanleg van de weg Amsterdam-Utrecht en de uitvoering van bepaalde cultuurtechnische werken.

„Nu doet zich de moeilijkheid voor, dat het maatschappelijke rendement vaak niet te kwantificeren is. Aan bijna elke overheidsvoorziening zijn kosten en baten verbonden, die niet of moeilijk in geld uitgedrukt kunnen worden. Deze voor- en nadelen kunnen niet worden geobjectiveerd en moeten derhalve *subjectief* worden gewaardeerd

Met behulp van de cost-benefit analyse kan men echter de subjectieve waarde-oordelen, die bij de beslissing over bijna ieder overheidsproject een rol spelen, expliciet formuleren en hun betekenis kwantitatief benaderen. Deze betekenis kan als volgt worden omschreven: de calculatie van de meetbare kosten en baten geeft aan, welke waarde men minimaal aan de niet-kwantificeerbare voor- en nadelen dient te verbinden om de laatste eventueel de doorslag te doen geven”.

Aldus L. Koopmans (*De beslissingen over de rijksbegroting*, blz. 55 e.v.). Naar onze mening komt dit afwegingsproces met name bij de voorbereiding van overheidsbesluiten onvoldoende tot zijn recht. Zo wijzen W. Drees Jr. en F. Th. Gubbi in hun *Overheidsuitgaven in theorie en praktijk* (blz. 325 e.v.) op het feit dat er behoefte bestaat aan een objectieve beoordeling van overheidsuitgaven, temeer daar „bij uitgaven echter niet immer een grondig onderzoek plaatsvindt van de feiten, soms wel bij het begin van een activiteit maar niet opnieuw als de uitgaaf een aantal jaren bestaat”.

Nu kent ons staatkundig bestel een tweetal organen, welke geacht worden zich bezig te houden met de controle op de overheidsuitgaven, te weten de Staten-Generaal en de Algemene Rekenkamer. In geval van een institutionalisering van de cost-benefit analyse m.b.t. de overheidsuitgaven zouden deze twee organen — afgezien van buitenparlementaire instituties — daarvoor in eerste aanleg in aanmerking komen. Vooralsnog achten wij de Staten-Generaal daartoe onvoldoende geëquipeerd. Maar ook afgezien daarvan, gaat onze voorkeur echter uit naar een uitbreiding van de bevoegdheden van de Algemene Rekenkamer op het terrein van de cost-benefit analyse. De Comptabiliteitswet lijkt daartoe voldoende ruimte te bieden.

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

vdB

681

Kostprijs van pensioenen

In *ESB* van 7 mei jl. wijdt de heer G. Nootboom een beschouwing aan de winst- plus kostenmarges voor pensioenverzekeringen. Wij bespreken hier niet de gevolgde benaderingsmethode en de vraag in hoeverre de conclusies al dan niet juist zouden zijn. Het artikel vormt echter de aanleiding tot de vraag: „Wat is nu eigenlijk de kostprijs van pensioenen?”. Zoals iedere oppervlakkige lezer van week- en dagbladen kan constateren, vormt de discussie over pensioenen een permanente bron voor artikelen waarin vrijwel alle facetten naar voren komen. Ook degenen die tot de deskundigen in de verzekeringswereld gerekend mogen worden, zijn bepaald niet bij machte om op een voor iedereen duidelijke wijze te vertellen hoe de zaak in elkaar zit.

Deze ondoorzichtigheid van de pensioenmaterie wordt verklaard door het grote aantal randgebieden dat hierop van invloed is. Pensioen is een sociaal-economisch verschijnsel, dat niet alleen van groot belang is voor de gezinshuishouding, maar evenzeer voor de produktiehuishoudingen en de gehele staatshuishouding. Het is dan ook bij uitstek een middel voor micro- of macro-economische manipulaties, waarbij de doelstelling nu eens van sociale, dan weer van bedrijfseconomische of monetaire aard kan zijn.

Een tweede element van ondoorzichtigheid schuilt in de toe te passen techniek, waarbij de actuariële en bedrijfseconomische wensen de doorslag moeten geven. Dit alles wordt nog verder bemoeilijkt door de sinds de oorlog opgetreden inflatie en de daarmee ten dele samenhangende stijging van het algemene bestedingspatroon van de bevolking.

De bedoeling van dit artikel is om te komen tot een benadering van de vraag wat nu eigenlijk de kostprijs is van een pensioen, waarbij wij ons terwille van de eenvoud beperken tot het *ouderdomspensioen*. Voor zover hierbij berekeningen zijn gebruikt, zijn deze gebaseerd op een normaal ouderdomspensioen voor mannen, dat ingaat op de 65-jarige leeftijd. Voor andere pensioenvormen kunnen vrijwel gelijklopende conclusies getrokken worden.

VERGELIJKING VAN PREMIËN

De meest voor de hand liggende methode om te komen tot de beantwoording van de vraag wat een pensioen kost, is dat men de tarievenboekjes van een verzekering-maatschappij opslaat. Hierbij zijn er wel enkele verschillen tussen de aanbiedingen van de verzekering-maatschappijen, doch krachtens vrij vóór gaande afspraken tussen de meeste maatschappijen zijn deze verschillen in het geheel niet essentieel. Wel moet onderscheid worden gemaakt tussen de kosten voor een pensioen dat *particulier* wordt gesloten en de kosten voor een zogenaamd *collectief* contract. De premiën welke voor een particuliere respec-

tievelijk collectieve verzekering verschuldigd zijn, worden vermeld in tabel 1.

Een tweede voor de hand liggende benadering is die van een berekening, welke door elke actuaaris kan worden uitgevoerd. Bekend is dat men hiervoor een drietal grondslagen moet kiezen en wel: *een sterftetafel, een rekenrentevoet en een opslag voor administratiekosten*. De berekening op zichzelf is dan vrij eenvoudig. De moeilijkheden schuilen in de keuze van de grondslagen, omdat deze keuze bepalend is voor de projectie die men hiervan in de toekomst heeft gemaakt.

Het probleem van de vaststelling van de onkosten kan in eerste instantie vermeden worden door de netto premiën te berekenen, waarvoor alleen een sterftetafel en een rentevoet benodigd is. Ter illustratie geven wij in tabel 1 de netto premiën gebaseerd op de sterftetafel GBM 1961/1965, toegepast met één jaar leeftijdsverlaging. Voor de rentevoet zijn als varianten vermeld een intrestpercentage van resp. $3\frac{1}{2}$, $5\frac{1}{2}$, $7\frac{1}{2}$ en $9\frac{1}{2}$.

Zo op het eerste gezicht zou men het verschil tussen de te betalen premie en de netto premie kunnen definiëren als de winst- plus kostenmarge voor het levensverzekering-bedrijf. Aangezien thans op de kapitaalmarkt in feite een rentevoet van ca. $7\frac{1}{2}$ % gangbaar is, zou de conclusie moeten zijn, dat de pensioenen welke bij de maatschappijen gekocht worden, veel te duur zijn, een conclusie welke door de heer Nootboom langs andere weg wordt afgeleid. Uiteraard is er een aantal tegenargumenten door levensverzekeringmaatschappijen aan te voeren, die de conclusies zullen trachten af te zwakken, doch niet zullen kunnen aantasten.

In het vervolg van dit artikel zal ten aanzien van de hoofdpunten een nadere rechtvaardiging worden gegeven.

KOSTPRIJS VAN F. 100 PENSIOEN

In tabel 1 komen in beginsel alle leeftijden tussen de 25 en 65 jaar voor. Zoals bekend, kan men op zekere leeftijd een pensioenverzekering sluiten, waarna de eenmaal vastgestelde premie in beginsel gedurende de verdere looptijd van kracht blijft. De vaststelling van deze premie is vrij eenvoudig.

Uitgaande van de tabel voor particulier-verzekerden betaalt een 35-jarige man voor f. 100 jaarlijks ouderdomspensioen een premie van f. 27,58. Deze premie is hij jaarlijks verschuldigd tot zijn 65-jarige leeftijd, doch uiterlijk tot eventueel vooroverlijden. Bij in leven zijn op 65 jaar is dan ook $30 \times f. 27,58$ als premie betaald. Aangezien pensioenverzekeringen op alle mogelijke leeftijden gesloten kunnen worden, zijn de kosten voor twee verzekerden van gelijke leeftijd op een bepaald tijdstip moeilijk vergelijkbaar. Er kunnen bijvoorbeeld twee 50-jarigen zijn, die elk dezelfde premie, maar bij verschillende eindpensioenen

betalen, omdat de aanvangsdatum voor de één de 35-jarige leeftijd en voor de andere de 45-jarige leeftijd was.

Nu is het volgens de rekentechniek van een verzekeraar zo, dat telkenjare als het ware een stukje pensioen wordt ingekocht door de aangroeiing van de premiereserve¹. Berekend kan nu worden hoe groot de premie op een bepaalde leeftijd moet zijn om te zorgen dat er juist in dat jaar een aangroei van het ingekochte pensioen van f. 100 plaatsvindt. Deze kosten per f. 100 pensioen zijn gerangschikt in tabel 2. Ook uit deze tabel trekt men intuïtief de conclusie dat het verschil tussen de netto kosten en datgene wat de maatschappijen in rekening brengen, aanzienlijk is.

SYSTEEM VAN KOSTPRIJSBEPALING

Het grote probleem bij realisering van een kostprijs, zoals hierboven door ons is berekend, schuilt in de fluctuaties van de rentevoet op de kapitaalmarkt. Er zijn voldoende statistieken waaruit het verloop van de rentevoet in Nederland en de overige westerse landen gedurende de afgelopen 300 jaar blijkt. Afgezien van enkele korte perioden van zeer hoge rente; schommelt de rentevoet tot 1950 ruwweg tussen de 3 en 6% per jaar. Nadien is er een trendmatige stijging te constateren welke de rentevoet voor de westerse landen nu heeft gebracht op ca. 8%.

Het is uiteraard aan economen voorbehouden om uitspraken te doen omtrent de verwachtingen voor de toekomst. Aangezien deze uitspraken niet eensluidend zijn, biedt een prognose voor de toekomst weinig houvast ter bepaling van de definitieve pensioenlast. Hieraan wordt nu door de verzekeringsinstituten het argument ontleend dat de tarieven op een lage rentevoet moeten worden vastgesteld. Men is dan in de collectieve sector bereid om een deel van de (dan toevallige) rentewinst aan de verzekeren ten goede te laten komen². Wanneer de macro-economische toestand van de komende decennia aansluit bij datgene wat wij de laatste 15 jaar hebben gezien, zodat ten gevolge van de kapitaalschaarste, de toenemende produktiviteit en de inflatie een volgens historische maatstaven extreem hoge rentevoet gangbaar blijft, moet het huidige systeem van premievaststelling als ondoelmatig worden verworpen. Bij het zoeken naar een meer sluitend systeem is in de praktijk tot nu toe weinig belangwekkends naar voren gekomen. Bij de verzekeringmaatschappijen treedt een trend op tot verzekering met aandeel in de winst, waardoor de hogere rente ook voor particuliere posten ten dele aan de verzekeren ten goede komt.

Voor de pensioenfondsen, die hun berekeningen in het algemeen ook op een lage rentevoet baseren, valt te constateren, dat de rentewinsten worden gebruikt tot pensioenverbetering en/of premieverlaging. Hoewel men hiermede soms fraaie resultaten kan bereiken, blijft de thans gevolgde techniek ondoelmatig.

Het probleem wordt ook van theoretische zijde benaderd. Voor pensioenfondsen is de meest bevredigende theorie die van koppeling van de beleggingen aan de verplichtingen, welk systeem onder de term „matching” voor het eerst door Redington in het begin van de vijftiger jaren naar voren is gebracht³. Voor zover bekend, heeft deze methode buiten de Angelsaksische landen nauwelijks enige aanhang gevonden, terwijl ook daar de praktijktoepassingen niet tot directe successen hebben geleid.

Om tot een sluitende oplossing te komen is het niet nodig dat van tevoren bekend is hoe de rentevoet zich zal ontwikkelen. Voldoende is, dat men op het moment van aankoop van pensioen de premie zodanig kan beleggen

TABEL 1.

Premie per f. 100 ouderdomspensioen

Leeftijd	Premie Verzekering-maatschappijen		Door ons berekende netto premie bij een rentevoet per jaar van:			
	Particulier a)	Collectief b)	3½%	5½%	7½%	9½%
25 jaar	f. 18,85	f. 10,56	f. 10,25	f. 5,34	f. 2,74	f. 1,40
30 jaar	22,51	13,12	13,11	7,34	4,08	2,26
35 jaar	27,58	16,80	17,13	10,28	6,16	3,70
40 jaar	34,92	22,16	23,02	14,77	9,52	6,16
45 jaar	46,31	30,56	32,26	22,07	15,23	10,59
50 jaar	65,93	45,20	48,33	35,16	25,89	19,26
55 jaar	106,29	75,68	81,75	63,04	49,30	39,05
60 jaar	230,44	170,16	185,38	150,95	124,81	104,59

a) Dit tarief van één der grote levensverzekeringmaatschappijen kan bij andere verzekeraars fractioneel afwijken. Geringe afwijkingen in verband met de omvang van de verzekerde bedragen zijn buiten beschouwing gelaten.

b) In de tabel is verwerkt de maximale rentekorting van 20% en bovendien een omvangskorting behorende bij een totale jaarpremie liggend tussen f. 240.000 en f. 360.000. Het tarief is iets lager respectievelijk hoger al naar gelang de omvang van het contract groter of kleiner is.

TABEL 2.

Kostprijs per f. 100 ouderdomspensioen

Leeftijd	Kostprijs verzekering-maatschappijen		Door ons berekende netto kostprijs bij een rentevoet per jaar van:			
	Particulier	Collectief	3½%	5½%	7½%	9½%
25 jaar	f. 565	f. 333	f. 219	f. 88	f. 36	f. 15
30 jaar	598	355	261	115	52	24
35 jaar	636	391	312	152	76	39
40 jaar	683	433	374	200	110	62
45 jaar	745	486	450	265	160	98
50 jaar	830	558	546	354	234	158
55 jaar	934	653	671	479	348	257
60 jaar	1.078	787	841	660	527	428

dat het rendement hiervan voor de verdere „duur” van de verzekering vastligt. Deze „duur” wordt bepaald door het gemiddelde tijdstip, waarop de gestorte gelden, in de vorm van pensioenuitkeringen aan de verzekerden, weer liquide moeten worden. Indien aan deze voorwaarden kan worden voldaan, is het voldoende dat op het moment van premiebetaling, de kostprijs, zoals door ons in tabel 2 berekend, wordt gestort. Nu zou een directe berekening van deze kostprijs tot een ingewikkelde systematiek leiden. Het is echter heel goed denkbaar, dat een basispremie wordt vastgesteld, waarna op het tijdstip van premiebetaling een vermindering van deze premie wordt toegestaan, afhankelijk van de hoogte van de rentevoet op dat tijdstip⁴. Voor deze basispremie zouden wij willen

¹ Wanneer $P_{x:n}$ de jaarpremie per eenheid ouderdomspensioen op de leeftijd x weergeeft, is het in enig jaar ingekochte ouderdomspensioen gelijk aan het produkt van de betaalde jaarpremie en de uitdrukking:

$$\left(\frac{1}{P_{x:n}} - \frac{1}{P_{x+1:n-1}} \right)$$

² Reeds in de tabellen verwerkt.

³ „Review of the principles of life-office valuations”, *Journal of the Institute of Actuaries*, 1952, vol. 78, part 3.

⁴ Deze rentevoet is dus gelijk aan het effectieve rendement van de beleggingen. De vorm van de beleggingen (bijv. de promessen, genoemd aan het slot van dit artikel) heeft invloed op de hoogte van dit rendement.

kiezen de jaarpremie uit tabel 1 met $3\frac{1}{2}\%$ rente. In tabel 3 wordt deze premie nogmaals vermeld, terwijl tevens is aangegeven welk percentage hiervan in feite betaald behoeft te worden, indien de rentevoet op het tijdstip van betaling afwijkt van deze $3\frac{1}{2}\%$. Wellicht ten overvloede zij er hier nogmaals op gewezen, dat de vermelde jaarpremie de netto jaarpremie is; met deze tabel wordt dus nog geen dekking gegeven voor de administratiekosten van het verzekerende instituut.

Het volgende voorbeeld dient om de gang van zaken toe te lichten. Voor of door een 30-jarige wordt een ouderdomspensioen van f. 10.000 per jaar gesloten. De basis netto jaarpremie hiervoor is $100 \times f. 13,11 = f. 1.311$. Indien op het tijdstip van sluiting de rentevoet $4\frac{1}{2}\%$ is, behoeft als eerste jaarpremie slechts betaald te worden 66% van f. 1.311 = f. 865,26. Op het moment waarop de tweede jaarpremie vervalt en de man dus 31 jaar oud is, wordt weer vastgesteld hoe groot de rentevoet is (deze rentevoet is voor alle verzekerden op dat tijdstip gelijk). Dit gaat van jaar tot jaar verder. Zou bijv. op 55-jarige leeftijd de rente $7\frac{1}{2}\%$ bedragen, dan kan de te betalen premie worden gesteld op 52% van f. 1.311 = f. 681,72. Opgemerkt moet worden dat dit systeem impliceert, dat bij een lager geldende rente dan $3\frac{1}{2}\%$, meer dan 100% van de premie gevraagd moet worden. Aangezien de kans op een dergelijke lage rentevoet erg klein is, vormt dit geen bezwaar⁵.

AFDOENDE ACTUARIËLE GRONDSLAGEN

Eén van de traditionele berekeningsgrondslagen voor tarieven vormt de gekozen sterftetafel. De tafel GBM 1961/1965 is toegepast met één jaar leeftijdsverlaging. Dit is voldoende, om ook bij voortgaande verbetering van de levenskansen aan alle verplichtingen te voldoen.

Het bewijs hiervan vindt men in de eerste plaats in de omstandigheid dat er levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen zijn, die met goedkeuring van de Verzekeringkamer sterftetafels met één jaar verlaging voor renteverzekeringen toepassen. In de tweede plaats hebben wij voor een model-pensioenfonds een onderzoek ingesteld naar de actuariële correctheid van premie- en reserveberekening met één jaar leeftijdsverlaging. Hierbij is uitgegaan van een model-pensioenfonds dat de verplichtingen per ultimo 1949 reserveert op de tafel GBM 1947/1949, met één jaar leeftijdsverlaging. Vervolgens is gedurende 16 jaar bijgehouden welke uitkeringen verricht zouden moeten worden en welke intrest gekweekt zou zijn, waarbij het sterftepatroon verondersteld wordt geheel parallel te lopen aan de feitelijke sterfte onder de Nederlandse bevolking. Per 31 december 1965 zijn de dan resterende geldmiddelen ruim voldoende om een omrekening op de nieuwste sterftetafels met eveneens één jaar leeftijdsverlaging mogelijk te maken⁶.

Een volgende grondslag welke bespreking behoeft, vormen de administratiekosten. Binnen het kader van dit artikel willen wij hierop niet diep ingaan. Het is echter duidelijk dat degenen die de administratie van de verzekeringen uitvoeren, hiervoor ook een beloning moeten ontvangen. Nu blijkt, dat bij een eenvoudige opzet de administratiekosten voor collectieve verzekeringen beperkt kunnen worden tot een niveau van 5 à 6%. De kosten van pensioenfondsen blijven blijkens de verslagen van de Verzekeringkamer onder dit niveau. Bij een grote verzekeringmaatschappij als Pensioen-Risico, die zich slechts met collectieve renteverzekeringen bezighoudt, zijn de

TABEL 3.

Netto kostprijs van ouderdomspensioenen

Leeftijd bij sluiting, resp. bij betaling	Jaarpremie per f. 100 ouderdomspensioen	Te betalen netto kostprijs (in % van basis jaarpremie) bij een rentevoet van:						
		3½%	4%	5%	6%	7%	8%	9%
25	f. 10,25	100	63	40	26	17	11	7
30	13,11	100	66	44	30	20	14	9
35	17,13	100	70	49	34	24	17	12
40	23,02	100	73	54	40	29	22	16
45	32,26	100	77	59	46	36	28	22
50	48,33	100	80	65	53	43	35	29
55	81,75	100	84	71	61	52	45	38
60	185,38	100	88	79	70	63	56	51

TABEL 4.

Kostprijs van ouderdomspensioenen

Leeftijd bij sluiting, resp. bij betaling	Jaarpremie per f. 100 ouderdomspensioen	Te betalen kostprijs van ouderdomspensioenen (in % van basis jaarpremie) bij een rentevoet van:						
		3½%	4%	5%	6%	7%	8%	9%
25	f. 10,25	106	69	46	32	23	17	13
30	13,11	106	72	50	36	26	20	15
35	17,13	106	76	55	40	30	23	18
40	23,02	106	79	60	46	35	28	22
45	32,26	106	83	65	52	42	34	28
50	48,33	106	86	71	59	49	41	35
55	81,75	106	90	77	67	58	51	44
60	185,38	106	94	85	76	69	62	57

totale onkosten over het boekjaar 1967 minder dan 6% van de totale premie-ontvangsten.

Men zou dan ook mogen stellen, dat bij een efficiënte administratie met vereenvoudiging ten aanzien van de uitvoeringsmogelijkheden een onkostenpercentage van 6% voldoende moet zijn. Hierbij doet zich de vraag voor of dit percentage ook voldoende is indien de werkelijke ontvangsten bij stijgende rente zouden dalen conform tabel 3. Naar onze mening zou ook dan het percentage voldoende zijn omdat verwacht mag worden dat de vraag naar pensioenen sterk elastisch is, zodat bij adequate

⁵ Ter bepaling van de jaarlijkse premiereserve dient een vergelijking te worden gemaakt tussen de totale reeks van te verwachten toekomstige uitkeringen enerzijds en de reeks van toekomstige beleggingsopbrengsten anderzijds. Wanneer uit deze vergelijking blijkt dat de toekomstige uitkeringen, eventueel met inachtneming van een veiligheidsmarge, gedekt zijn in het systeem, zijn de uitkeringen actuariële gewaarborgd. Om te komen tot een traditionele opstelling van een balans, dienen de reeksen van verplichtingen en opbrengsten met behulp van de rekenrentevoet contant te worden gemaakt. De evenwichtigheid van het systeem is onafhankelijk van de hoogte van deze rentevoet. Terwille van de jaarbalans kan een traditionele rekenrentevoet, zoals door de Verzekeringkamer verlangd, worden gehanteerd.

⁶ Wij geven hierbij nog de volgende details. Uitgegaan is van de bevolkingsopbouw mannen per 31 december 1949. Een ieder heeft een reeds opgebouwd pensioen naar rato van het aantal jaren dat sinds de 25-jarige leeftijd is verlopen (maximaal 40 jaar). Voor dit pensioen is de reserve per ultimo 1949 berekend volgens de genoemde sterftetafel met een rentevoet van $3\frac{1}{2}\%$. Dit beschikbare bedrag neemt jaarlijks toe door intrest ($3\frac{1}{2}\%$), en af door de pensioenuitkering. Voor de sterfte is uitgegaan van de cijfers der bevolkingssterfte, gepubliceerd door het CBS. Dit zijn de onafgeronde sterftetafels mannen over de respectieve perioden 1950/1952, 1953/1955, 1956/1960 en 1961/1965. Voor de resterende pensioenbedragen per 31 december 1965 is de premiereserve vastgesteld op de tafel 1961/1965 met één jaar leeftijdsverlaging en eveneens met een rentevoet van $3\frac{1}{2}\%$. Vergelijking van de beschikbare middelen met deze premiereserve laat zien dat er een overschot is van 5,40% van de benodigde premiereserve.

doorberekening van de rentevoordelen de som van de pensioenverzekeringen aanzienlijk zou stijgen. Deze elasticiteit kan echter niet bewezen worden, zodat wij er alsnog van uitgaan dat 6% van de *basispremie* noodzakelijk is. Tabel 3 kan nu worden omgewerkt tot tabel 4 door de te betalen percentages van de basispremie met 6 te verhogen⁷. Zoals uit deze cijfers blijkt, is bij een rentevoet van 6 à 7% een kostprijs mogelijk, welke afhankelijk van de leeftijd, *slechts 30 tot 70% van de thans gangbare kosten uitmaakt*.

PERMANENTE OPBRENGST VAN DE BENODIGDE INTREST

Met het bovenstaande is het eigenlijke onderwerp van dit artikel ten einde. Bij wijze van naschrift willen wij in het kort ingaan op de mogelijkheden van verbetering van de kenbaarheid der toekomstige intrestbaten. Bovengenoemde lage kostprijzen zijn slechts realiseerbaar, indien ook op de lange duur een rente-opbrengst gegarandeerd is, die overeenkomt met de in aanmerking genomen rentevoet op het moment van premiebetaling. De verzekeringsinstellingen zullen dan ook als zwaarste tegenargument naar voren brengen, dat niet vaststaat of toekomstige rente weer tegen dezelfde hoge rentevoet kan worden herbelegd. Dit argument gaat bij de thans geldende traditionele beleggingsvormen inderdaad gedeeltelijk op. Het gehele systeem valt of staat dan ook met het scheppen van mogelijkheden om deze hogere rente-opbrengst te realiseren. In dit opzicht zou het wenselijk zijn dat het beleggingsbeleid van de verzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen radicaal gewijzigd zou worden, terwijl medewerking van de overheid een grote stimulans zou zijn.

Vaststaat dat op eenvoudige wijze, met behulp van de computer, het exacte verwachtingspatroon van de uitkeringen kan worden bepaald. De verzekeringmaatschappij of het pensioenfonds kan telkenjare het uit de renteverzekeringen voortvloeiende liquiditeitschema voor de komende jaren opstellen. De overheid zou nu bereid moeten zijn om promessen of andere schuldpapieren uit te geven, waarbij de geaccumuleerde intrest in het aflossingsbedrag is begrepen. Deze promessen zouden alle een genormaliseerd eindbedrag van bijvoorbeeld f. 10.000 kunnen hebben. De looptijd moet variëren van 5 tot 75 jaar. In deze gedachtengang zijn er bij de promessen die bijv. op 1 januari 1970 uitgegeven zouden worden, stukken die vervallen op 1 januari 1975, eveneens op 1 januari 1976 enz. tot en met 1 januari 2045. Wanneer door de grote vraag naar deze promessen hierin een markt ontstaat, zal op natuurlijke wijze een rendement tot stand komen, aansluitend aan de rentestand op het moment van uitgifte en geldend voor de gehele looptijd. Wij gaan er hierbij even van uit dat voor alle stukken met verschillende looptijd dezelfde intrinsieke rentevoet bereikt wordt⁸.

Elke verzekeringmaatschappij of elk pensioenfonds is nu in staat om een jaarlijkse selectie van de aangeboden promessen te kopen, waardoor zekerheid is ontstaan ten aanzien van de in dat jaar tot stand gekomen pensioen-toename, in het bijzonder in die zin, dat men niet meer gevoelig is voor toekomstige schommelingen in de rentevoet op de kapitaalmarkt. Een heel belangrijk aspect van het hier naar voren gebrachte systeem is de overheidsfinanciering. Het Ministerie van Financiën krijgt hierin immers een middel om, juist bij een schaarse kapitaalmarkt, grote kapitalen naar zich toe te trekken. Een belangrijk macro-economisch gevolg kan bovendien zijn,

Biafra:

negocide

Verkeerstoren Schiphol:

model-woning

Ultimatum Bakker:

luchtdruk

Wales:

kroonkolonie

Tour de France:

Merckx toch hoe sterk.....

Toekomstige militaire folklore:

Kikkeren

(ongecorrigeerd)

dat het systeem mede een hulpmiddel wordt om een te hoge ontwikkeling van de rentevoet te voorkomen. Doordat de uit te geven promessen voor een groot gedeelte betrekking hebben op een lange tot zeer lange periode, zullen in de koers van de uit te geven stukken de eventuele verwachtingen met betrekking tot de toekomstige rentedaling worden verdisconteerd.

De vraag is langs welke kanalen de handel in deze stukken zou moeten plaatsvinden. Wanneer de handelsbanken worden ingeschakeld met toekenning van de gebruikelijke provisie, zal blijken dat deze markt in een betrekkelijk gering aantal jaren tot volle bloei zal komen.

Wij willen met enkele opmerkingen eindigen. Vanzelfsprekend is een aantal andere belangrijke aspecten van pensioenvoorzieningen buiten beschouwing gelaten. Dit zijn onder meer:

1. De meest gewenste vorm van pensioenvoorzieningen;
2. De discussie rondom kapitaaldeckingsstelsel versus omslagstelsel;
3. De inflatie en het streven naar waardevastheid.

Elke pensioenvorm kan worden ingepast. Ten aanzien van punt 2 moet naar voren worden gebracht, dat het thans gepresenteerde systeem volledig in overeenstemming is met de eisen van het kapitaaldeckingsstelsel. Verder is het geen panacee tegen de geldontwaarding. Het geeft echter wel een optimaal resultaat, juist wanneer mede door de geldontwaarding de rentevoet op de kapitaalmarkt hoog is.

W. B. Koelman

⁷ Bij feitelijke doorvoering van het systeem kunnen jaarlijks de totale administratiekosten in een voor dat jaar uniform percentage worden vastgesteld. Van jaar op jaar wordt dan een fluctuerend onkostenpercentage gevonden.

⁸ Te verwachten valt dat in werkelijkheid voor stukken met verschillende looptijd ook een wat afwijkende intrinsieke rentevoet zal kunnen voorkomen. Hierdoor wordt de berekening van de verschuldigde kostprijs iets uitvoeriger, hetgeen vermeden zou kunnen worden door een geringe marge ten gunste van de verzekeraar in aanmerking te nemen.

Zijn levensverzekeringen en pensioenen duur?

In *ESB* van 7 mei jl. heeft Drs. G. Nooteboom als een niet-deskundige geschreven over het levensverzekeringbedrijf en zich bij voorbaat enigszins verontschuldigd voor enkele door hem waarschijnlijk gemaakte fouten. Daarbij heeft hij gebruik gemaakt van een grote hoeveelheid explosieven, die — gelukkig — maar weinig schade hebben aangericht, omdat zij voor een deel buiten het doel terechtkwamen en voor een ander deel bestonden uit losse flodders.

Dat ik aan zijn uitnodiging om de fouten aan te wijzen gevolg wil geven, spruit niet voort uit de wens mij als een deskundige op te werpen doch meer uit de behoefte om nodeloze onrust bij een deel van de lezers weg te nemen. Ik verkeer daarbij enigszins in een bevoorrechte situatie, omdat ik jarenlang in de gelegenheid ben geweest in de keukens van de levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen te kijken, iets wat mij ten aanzien van het bijzondere geval niet ontslaat van mijn formeel-juridische zwijgplicht doch mij wel toestaat enige opmerkingen van algemene aard te maken.

Om te beginnen moet het mij van het hart, dat één van de excuses van de heer Nooteboom t.w. dat hij alles heeft gedaan wat binnen zijn mogelijkheden lag om de juistheid van het cijfermateriaal te doen verifiëren, op mij geen indruk heeft gemaakt. *Als* de levensverzekeringmaatschappijen en pensioenfondsen zulke enorme marges hebben als hij ons wil doen geloven, dan had het toch voor de hand gelegen, dat hij aan de hand van het openbare cijfermateriaal zoals dat voorkomt in het jaarverslag van de Verzekeringskamer, nader bewijs van zijn stellingen had geleverd.

OORZAKEN VAN WINST

Om met de winsten van de levensverzekeringmaatschappijen te beginnen: deze bestaan uit drie soorten t.w. het resultaat op sterfte, het resultaat op kosten en het resultaat op beleggingen. Het laatste valt nog weer uiteen in het resultaat op interest en incidentele beleggingsresultaten. De resultaten op sterfte zijn in het verleden bij verschillende maatschappijen bijzonder groot geweest als gevolg van een eenzijdige samenstelling van de portefeuille der verzekeringsovereenkomsten. Zoals bekend, is er na de oorlog in ons land een aanzienlijke verlenging van de gemiddelde levensduur te constateren geweest. Dit betekende voor de maatschappijen met een portefeuille van verzekeringen, waarbij overlijden voor de maatschappij een verlies vormde, een aanzienlijke winst. Maar maatschappijen met een portefeuille waarin naast overlijdensverzekeringen ook lijfrenten en pensioenen in belangrijke mate voorkwamen, was deze winst echter hard nodig om de in die sector optredende verliezen op te vangen. Uiteraard hebben de maatschappijen zodra zij deze veranderingen bemerkten hun tarieven herzien. In dit verband lijkt het nuttig op te merken, dat de

in de tarieven te hanteren sterftetekansen niet zonder meer aan de nieuwste sterftetafels kunnen worden ontleend, omdat bij de toetreding van verzekerden een zekere autoselectie optreedt. Wie een slechte gezondheidstoestand heeft, denkt er niet over een lijfrente-overeenkomst te sluiten: lijfrenteniers leven daarom gemiddeld langer dan de sterftetafel aangeeft.

Aangezien de veiligheid van gelden de Nederlander bijzonder aanspreekt, is het een verkoopargument, dat de positie van de levensverzekeringmaatschappij zeer gezond is. Daarmede zou in strijd komen het tonen van een verlies op sterfte door krappe grondslagen. Een deel van de winst komt dus uit de sterfteresultaten. Het is echter niet de belangrijkste oorzaak, en de mogelijkheden om te komen tot premieverlaging door verzwakking van deze grondslag zijn dan ook minimaal.

Een tweede oorzaak van winst is gelegen bij de marge in de kostenopslagen. Tarieftechnisch vallen deze opslagen uiteen in een opslag voor de eerste kosten, voornamelijk acquisitiekosten, en een opslag voor doorlopende kosten, waarin de opslag voor incassokosten een belangrijke rol speelt. Het is begrijpelijk, dat bij contracten waarin het prijsrisico van de kosten van administratie voor zo lange termijnen als bij verzekeringsovereenkomsten gebruikelijk is, zo groot is, met een ruime marge moet worden gerekend voor zover het betreft de doorlopende kosten. Juist de geldontwaarding heeft ertoe geleid, dat vele maatschappijen op deze grondslag in het verleden niet onbelangrijke verliezen hebben geleden. Het kan echter niet worden ontkend, dat met name bij de grotere verzekeringen de opslag voor incassokosten eigenlijk te hoog is en in geen verhouding staat tot de daaraan verbonden moeite. Daar staat tegenover, dat voor kleine verzekeringen de incassoprovisie eigenlijk te laag is. In feite dragen dan ook de grote verzekeringen een deel van de kosten van kleine verzekeringen. De maatschappijen weigeren hardnekkig de verzekerden een korting te geven als zij de premie rechtstreeks willen betalen. Dit hangt ten dele samen met het feit dat de aanbrengeprovisie wat aan de krappe kant lijkt, waarbij de incassoprovisie een zekere compensatie geeft. Met de toeneming van het girale betalingsverkeer moeten er echter mogelijkheden te vinden zijn om een inefficiënte incassomethode te vervangen door een systeem waarbij de maatschappijen op grote schaal zelf incasseren. Dat kan zelfs bij hogere acquisitiekosten voordelen van betekenis opleveren.

De grootste winstbron is gelegen in het beleggingsresultaat. De heer Nooteboom heeft terecht opgemerkt dat de moeilijkheid voor de levensverzekerders is dat niemand kan garanderen dat de rentestand in de komende 40 jaar minstens 4, 5, 6 of . . . zal zijn, en zelfs niet dat het gemiddelde van 4,75% van de laatste 50 jaar ook minstens zal gelden voor de komende jaren. De enige, juiste oplossing

voor dit probleem zou zijn een verplichting tot winstdeling voor alle overeenkomsten waarin een spaarelement is begrepen. Men moet hierbij niet over het hoofd zien, dat een verhoging van de rentestand voor de levensverzekeraar alleen voordeel brengt voor *nieuwe* beleggingen, zodat de gemiddeld gekweekte rente slechts langzaam stijgt.

Het kan niet worden ontkend dat er thans bij een historisch gezien abnormaal hoge rentestand een belangrijk verschil gaat groeien tussen rekenrente en gekweekte rente. Om meerdere redenen waarop ik hier niet zal ingaan, kan worden verdedigd, dat het tijd is de tarieven aan de structureel verhoogde rentestand aan te passen. Het is nog niet vertoond, doch het is denkbaar, dat in die tarieven een negatieve winstdeling wordt verwerkt door een bepaling, dat zo de gemiddeld gekweekte rente gedurende meer dan twee jaar beneden vier procent komt te liggen, de op basis van de huidige rentevoet bijv. tegen $4\frac{1}{2}\%$ gecalculerde premies dan weer verhoogd mogen worden c.q. dat een korting op de uitkering mag worden toegepast voor gederfde rente. Dit zou een bepaling zijn die voor de sterftegrondslag reeds bekend is als de molestclausule.

MOGELIJKHEDEN VAN PENSIOENFONDSEN

Bij pensioenfonds bestaan in beginsel dezelfde winstbronnen als bij levensverzekeringmaatschappijen, omdat het in wezen gespecialiseerde levensverzekeringmaatschappijen van beperkte omvang zijn. Wel komt daarbij als gevolg van sommige premiestelsels c.q. stelsels van pensioentoeckenning nog een factor bij. Er kan een voor- of nadelig resultaat ontstaan door verandering van de leeftijdsopbouw. Ook kunnen bij uittrekking winsten ontstaan doordat de meegegeven rechten niet corresponderen met de individuele reserves. De totale mogelijkheden worden hierdoor echter niet groter. Het veroorzaakt alleen een verschuiving tussen de deelnemers.

LIJFRENTEFACILITEITEN

De heer Nooteboom kwam in zijn berekening op een winst-plus kostenmarge van 150% en concludeert daaruit dat een lijfrente-verzekering geen werkelijk voordeel heeft voor een contribuabele die minder dan 60% inkomstenbelasting over de top van zijn inkomen betaalt. Om meer dan een reden is deze conclusie niet juist. Hij gaat ervan uit, dat de contribuabele het rendement van 4,75% maakt zonder dat hij kosten heeft. In werkelijkheid zal het beheer van een klein vermogen in het algemeen meer kosten dan het bedrag dat in de onkostenopslag voor vermogensbeheer is begrepen, zodat voor een goede vergelijking van een met bijv. 0,5% verlaagde rentevoet zou moeten worden uitgegaan. Er blijft niettemin een groot verschil te overbruggen, althans in de individuele sector. (In de collectieve sector liggen de premies aanzienlijk lager.) Een deel van het te overbruggen verschil wordt gedragen door de fiscus enerzijds omdat bij ingang van de lijfrente het marginale percentage inkomstenbelasting in het algemeen lager zal

zijn dan in de actieve periode, anderzijds omdat de belastingbetaling van de actieve periode naar de post-actieve periode wordt uitgesteld, waardoor men a.h.w. rente van het belastinggeld kweekt in vergelijking tot sparen voor de oude dag. De hoogte van de individuele lijfrentetarieven maakt het in vele gevallen toch mogelijk een beter resultaat te bereiken dan met lijfrente-verzekering mogelijk is, zelfs als over de rente en het vermogen belasting wordt betaald. Dit verklaart ook waarom vele zelfstandigen voor hun oude dag zorgen door belegging in aandelen (vooral groeifondsen), waarbij de fiscus de vermogensgroei onbelast laat.

Het is overigens niet juist, dat het door wettelijke maatregelen en een arrest van de Hoge Raad verboden zou zijn fiscale lijfrentepremiefaciliteiten te benutten zonder een levensverzekeringmaatschappij in te schakelen. De wet verbiedt slechts het bedrijfsmatig sluiten van levensverzekeringen door andere instellingen dan levensverzekeringmaatschappijen die de goedkeuring van de Verzekeringskamer hebben. Een lijfrente-overeenkomst tussen twee particulieren is dus niet verboden en komt in de praktijk ook herhaaldelijk voor, bijv. tussen vader en zoon, waarbij belastingbesparing mogelijk is. Met het niet nader aangeuide arrest van de Hoge Raad is vermoedelijk bedoeld dat van 6 oktober 1954, BNB 1954/317. Daar ging het echter om twee lijfrentecontracten die ten nauwste met elkaar samenhangen en in wezen elkanders tegenprestatie waren. De aftrek voor de beide lijfrentepremies werd terecht geweigerd.

EXTRAPOLEREN OP ECONOMISCH GEBIED

Wie bij een economisch gerichte opleiding te maken krijgt met statistiek, krijgt bij herhaling te horen, dat men op economisch gebied bijzonder voorzichtig moet zijn met extrapoleren, en dat dit vooral geldt voor waarnemingen als die waarvan de heer Nooteboom bij zijn berekeningen is uitgegaan. Zo is het allerminst zeker, dat de loonniveaustijging van de laatste 10 jaar t.w. 7,6% per jaar, ook maatgevend is voor de toekomst. Het is eerder waarschijnlijk dat die stijging meer in de richting zal gaan van de productiviteitsstijging die op de duur zeker zal afnemen. Ook inflatiecijfers zijn veelal onbetrouwbaar. In de cijfers over de jaren 1955-1965 is zeker nog een stuk oorlogsinflatie begrepen, wat slechts geleidelijk tot uitdrukking kwam door de beheersing van de huren, uitgaafprijscalculatie van ziekenhuizen e.d. Deze invloeden zijn zelfs nu nog niet geheel uitgewerkt. Daar staat tegenover dat in onze economie (en niet bij ons alleen) geleidelijk een stuk structurele inflatie is ingebouwd. Hoe zich dit allemaal zal ontwikkelen weet niemand. Nog moeilijker wordt deze zaak wanneer men tracht het onderlinge verband op te sporen. Zo wordt wel gesteld dat er een verband bestaat tussen de stijging van de rentestand en het optreden van inflatie. Als dat zo is, en het lijkt mij niet onmogelijk, dan betekent dit dat men in pensioenberekeningen tegenover de hogere lasten van de door inflatie beïnvloede loonsverhogingen ook met een blijvend hogere rentevoet zou mogen werken.

(I.M.)

 N.V. SLAVENBURG'S BANK

HET SPAARLOON VAN TWEDE-KAMERLEDEN

Dit punt, dat het onderwerp uitmaakte van een tweede beschouwing van de heer Nooteboom in *ESB* van 28 mei jl., leverde het begrip „gelijkwaardige beloning” op. De economische fout in de becijfering is, dat niet het goedkoopste alternatief in de vergelijking werd betrokken. Het is absurd te veronderstellen dat iemand jaarlijks f. 57.000 lijfrentepremie zal betalen als hij daarvan slechts f. 5.000 op zijn belastbaar inkomen in mindering mag brengen, terwijl hogere premies niet leiden tot onbelaste uitkeringen in de toekomst. Wie inflatie vooropstelt zal eerder een weinig kostende, grote, aflopende risicoverzekering sluiten bij een van de in Nederland werkende buitenlandse levensverzekeraars, die hiervoor lage tarieven noteren, ter dekking van het overlijdensrisico en verder zijn beschikbare bedragen zelf beleggen in aandelen (groefondsen). Wat de resultaten daarvan betreft leren de cijfers van de periode 1955-1965 ons, dat de koersstijging (door winsthouding en inflatie) en de contante opbrengsten gemiddeld ruim 10% per jaar opleverden. In de praktijk blijkt voorts dat een selectie onder deskundige leiding nog betere resultaten afwerpt, zodat het verantwoord is met 12% te rekenen. Voorzichtigheidshalve zal ik echter toch 10% aanhouden.

De berekening A (zonder vervroegd pensioen) verloopt dan als volgt:

Bij een pensioenstijging van 7,6% per jaar en een opbrengst van aandelen van 10% per jaar in de vorm van koerswinst en rendement is per f. 1 pensioen op 65-jarige leeftijd circa f. 12 nodig (i.p.v. f. 21,9 bij 3% rente). Het berekende pensioen van f. 102.000 per jaar vraagt dan een bedrag van f. 1,22 miljoen. Door grafische extrapolatie heb ik-uit tabel 2 C van het eerste artikel afgeleid dat een jaarpremie van f. 1, jaarlijks stijgend met 7,6%, een eindkapitaal oplevert bij een rentevoet van 10% van circa f. 120. De benodigde premie in het eerste premiejaar bedraagt dus: $f. 1,22 \text{ miljoen} / 120 = f. 10.000$ of 25% van het zichtbare salaris van f. 40.000. Een opslag voor het weduwenpensioen is in deze opzet te verwaarlozen, aangezien ik heb aangenomen, dat de kosten van de risicoverzekering bestreden kunnen worden uit de meeropbrengst van de aandelen door selectie (slechts een fractie van de meeropbrengst is daarvoor nodig). Het belegd kapitaal zal al een gering aantal jaren na afloop van de risicoverzekering een overschot gaan vertonen bij overlijden, omdat mag worden aangenomen, dat het weduwenpensioen belangrijk lager is dan het ouderdompensioen waarvoor gespaard wordt. Zelfs als men daarvoor f. 2.000 per jaar zou uittrekken — wat slechts gedurende 10 jaar nodig is — komt men voor deze periode op geen hogere premie in totaal dan f. 12.000 of 30%. De „gelijkwaardige” beloning komt daarmee op f. 52.000 en niet op f. 200.000 per jaar.

De eerlijkheid gebiedt te erkennen, dat dit alternatief *niet* de kosten van de overheidspensioenvoorziening voorgstelt, omdat de overheid er nu eenmaal niet toe zal overgaan voor elk kamerlid een portefeuille aandelen aan te kopen. Het is *wel* een reëel alternatief voor degenen die een zelfstandig beroep uitoefenen, waarvan de toepassing meer en meer terrein wint. Ook pensioenfondsen gaan schoorvoetend in de richting van beperkte belegging in aandelen om de verzekeren t.z.t. hogere pensioenen te kunnen uitkeren dan bij guldensbeleggingen mogelijk is. De lasten van de pensioenvoorziening van Tweede-kamerleden zijn dus wel hoger dan de hierboven becijferde bedragen. Een benadering vindt men door uit te gaan van 6,5% rente in de spaar- en uitbetalingsfase. Men vindt dan

als premie ca. f. 16.900 exclusief weduwenpensioen. Met een opslag voor weduwenpensioen wordt dit ca. f. 23.700 ofwel 57% van het zichtbaar salaris. Dit is een dure voorziening omdat het een royale voorziening is. Over de billijkheid daarvan wil ik verder geen oordeel uitspreken.

Met dit artikel hoop ik een bijdrage te hebben geleverd tot een zakelijke en open discussie over pensioenaangelegenheden, wat ook de bedoeling van de heer Nooteboom was.

C. P. A. Bakker

Naschrift

Het doel van mijn artikel was slechts om (voor niet-deskundigen) controleerbare informatie te verstrekken. Van „tegenaan schoppen” (*Volkscrant*, 10 mei) of „explo-sieven” (Bakker) is geen sprake. Van „losse flodders” wel, of liever nog van pijl en boog gebruik tegen goed geharnasten, die de andere kant uit blijven kijken. In hoeverre dat doel, informatieverstrekking, gemist is kan ik niet beoordelen. De heer Bakker heeft, en ik waardéer dat want hij is een erkend deskundige, gevolg willen geven aan mijn verzoek om eventuele fouten in mijn artikel aan te wijzen. Maar ook na herhaald lezen vind ik in zijn artikel geen voorbeeld van een gesignaleerde fout.

Van een poging mensen iets te laten geloven (op gezag) is geen sprake; de controleerbaarheid door leken is ingebouwd; de wiskundige behandeling en gebruikte terminologie zijn gekozen met het oog op die controleerbaarheid. Elke nodeloze vakterm of verwijzing schaadt dat doel. Het artikel zou nodeloos langer zijn geworden door te verwijzen naar gegevens over feitelijk gekweekte intrest in jaarverslagen en Verzekeringskamerverslagen. Immers die intrestpercentages bedragen rond 5. In mijn sommetjes werd 4,75% gebruikt!

Dat het mogelijk is de winst van een onderneming ten bedrage van f. A onder te verdelen in n boekhoudkundige subgroepen — aangeduid met voor leken onbekende vaktermen — is mij bekend. De winst in ieder der subgroepen is dan lager naarmate het aantal ervan groter wordt. Maar de hoogte van de winst blijft f. A.

Betreffende de afwijkende levensduur van lijfrenteverzekerden heeft de heer Bakker in principe gelijk als het gaat om koopsomverzekeringen. Mijn voorbeelden evenwel betreffen lange-termijncontracten! De medische-keuringskunst is niet in staat om te voorspellen of een 25-jarige of 45-jarige „abnormaal gezond” zal zijn op zijn 65ste en dus een schadepost voor een lijfrenteverzekeraar. Bij koopsomverzekeringen kan wellicht enige invloed van auto-selectie optreden. Hoe klein die invloed van auto-selectie is, kan worden afgeleid uit het feit dat bij de huidige tarieven het ieder jaar opnieuw aangaan van een koopsomverzekering *goedkoper* is dan een lange-termijncontract! Auto-selectie zou tot het tegengestelde leiden.

Dat de veiligheid der gelden de Nederlander bijzonder aanspreekt, heb ik geïllustreerd met het simpele voorbeeld van het termijncontract voor aardappelenleverantie. Ik heb eens horen zeggen dat de voornaamste zekerheid, die verkocht wordt bij bepaalde levensverzekeringcontracten, de zekerheid is dat je statistisch een groot deel van je spaargeld plus rente kwijt bent, in vergelijking met zelf beleggen in risicoloze staatsobligaties.

Voor de toestanden rondom de kostenopslagen moge ik

verwijzen naar Van Leeuwens dissertatie over het levensverzekeringbedrijf (Rotterdam 1965), blz. 142/143. De zogenaamde verliezen op onkosten zijn slechts schijn als gevolg van de uiterst merkwaardige boekhoudkundige verwerking.

Een belangrijk punt is de winstdeling. De reclame die daarvoor gevoerd wordt neemt pagina's advertenties in beslag. Mijn beperkte ervaring is dat zodra je *exacte* informatie vraagt over *wie* en *in welke mate* profiteert van de overwinst op de betaalde premie, je geen antwoord krijgt. *Als* winstdeling kwantitatief al iets voorstelt — en niets wijst daarop — dan is een zeer kritische houding vereist tegenover verhalen over winstdeling, aandelenzekerheid enz. enz.

Het argument dat een hoge rentestand alleen voordeel heeft voor de *nieuwe* beleggingen was verwacht en is dan ook in het artikel al kwantitatief ondervangen door in tabel 3 de invloed van deze factor te verwerken los van de gemiddelde rentestand op lange termijn!

De heer Bakker signaleert de herverdeling van inkomsten via pensioenregelingen. Maar herverdeling van inkomsten dient openlijk en zichtbaar te geschieden, zeker als het een herverdeling van laag betaalden naar hoog betaalden is. Verzekeren betekent per definitie uitsmeren van risico en betekent niet onzichtbaar herverdelen van inkomens.

Met een eventuele correctie van een half procent wegens kosten van vermogensbeheer ga ik akkoord. Ook dit soort argumenten, waarbij wat gepeuterd wordt aan een of meer van de gebruikte percentages, werd verwacht en is in het artikel reeds ondervangen door in de tabellen de benodigde gegevens te verstrekken voor allerlei enigszins zinnige percentages. Ieder die een iets andere keuze voorstaat kan daardoor met weinig moeite de sommetjes naar zijn smaak aanpassen en zien dat zulks *voor de essentie* (de grootteorde) der einduitkomsten heel weinig uitmaakt!

Dat het overblijvende grote verschil wordt overbrugd door de fiscus is een vreemd soort redenering. De overheid schiep fiscale faciliteiten ten behoeve der verzekerden, niet der verzekeraars. De fiscus derft daardoor jaarlijks honderden miljoenen belastinggeld en dus... kan de verzekeringmaatschappij wel een paar honderd miljoen méér winst incalculeren? Als dat de bedoeling der politici was geweest dan hadden ze wel besloten om rechtstreeks jaarlijks enige honderden miljoenen uit de schatkist te schenken aan de levensverzekeraars in plaats van belastingaftrek te verlenen voor lijfrentepremies. Het is een hardnekkig schijnverweer van levensverzekeraars, zoals ook blijkt uit *De Volkskrant* van 10 mei jl. De heer Bakker heeft zich hierdoor laten misleiden.

Inderdaad werd het arrest van de Hoge Raad over wederzijdse lijfrente bedoeld. Een lijfrente-overeenkomst tussen vader en zoon is inderdaad wel mogelijk, maar dat is geen op zakelijke gronden van risicospreiding gebaseerde verzekering doch een soms fiscaal gunstige vorm van vermogensoverdrachten binnen een groep mensen die elkaars erfgenamen zijn. Of de bedoelde H.R.-uitspraak terecht was is zeer de vraag, niet slechts naar mijn mening maar ook naar die van fiscale deskundigen. De ruimte in *ESB* is te beperkt om dit met feiten te staven.

Extrapoleren is riskant. In en buiten het economisch gebied. Ik worstel dagelijks met het probleem welke mate van besmetting met radio-actieve stof *nu* toelaatbaar is wegens gezondheidsrisico's die pas over 30 jaar eventueel manifest zullen worden. Maar dat is geen argument voor de mentaliteit van ogen dicht, portemonnaie open en gas geven, een mentaliteit die spreekt uit het verwijt van

sinds 1917

sinds 1917

STENOGRAFENBUREAU W. STEMMER & ZN N.V.

Lieven de Keystr. 77, tel. (010) 20 06 86, Rotterdam-14
vervaardigt o.a. de officiële gemeenteraadsverslagen van Arnhem, Baarn, Breda, Dordrecht, Eindhoven, Groningen, Haarlem, Hilversum, Maastricht, Renkum, Rheden, Rotterdam en Veldhoven.

Wij leveren ook

NOTULEN VAN DIRECTIE- EN AANDEELHOUDERSVERGADERINGEN

De jarenlange gedegen ervaring van ons bureau, toepassing van moderne geluidsopnametechniek en vooral onze eerste-klas medewerkers garanderen snel en accuraat werk, uitgevoerd op uiterst betrouwbare en discrete wijze.

(I.M.)

Minister Beernink aan het adres van Kamerlid Nijpels dat de laatste teveel naar de toekomst keek. Notabene bij de behandeling van een wetsontwerp over pensioenen dat zijn hele bestaansgrond vindt in naar de toekomst kijken. Detailkritiek op dit deel van Bakkers uiteenzetting is overbodig. Immers juist omdat ik vermoedde dat de juistheid der welvaartsstijgingspercentages zou worden aangevochten, werden de gegevens tabelmatig verstrekt voor *verschillende* percentages. Zodat iemand maar enig, door hem meer verantwoord geacht percentage (met een feitelijke basis) behoeft te noemen. Dan herzien we de sommetjes even en zien dat in essentie mijn betoog niet wordt aangeast. Dát, een door hem meer juist geacht percentage voor inflatietempo of welvaartsstijging noemen, mét de feiten die die keuze rechtvaardigen, doet de heer Bakker niet. Misschien wil hij aangeven welke *andere* basis dan extrapolatie van (uiteraard) historische gegevens betere feitelijke grondslagen biedt voor welke overeenkomst dan ook die een leverantie op termijn inhoudt?

SPAARLOON TWEDE-KAMERLEDEN

Als de heer Bakker de met openbare gegevens berekende gelijkwaardige beloning voor een zelfstandige van het hele pakket van beloningsonderdelen voor Kamerleden onjuist vindt, omdat je met speculeren op de beurs rijk kan worden, is dat laatste waar, maar het rechtvaardigt zijn conclusie niet. Speculeren op de beurs biedt geen *zekerheid* en dat is wat wél geleverd wordt met een lijfrentetoezegging. Een lijfrente blijft een lijfrente ook al noem je het anders, bijv. pensioen of uitkering. Natuurlijk kun je beter aandelen van een levensverzekeringmaatschappij kopen dan een verzekering sluiten bij die maatschappij, als je voor je oude dag wilt zorgen. Je kunt ook gaan gokken in Monaco of in de loterij. Misschien win je de f. 500.000. Maar dat is niet vergelijkbaar met de zekerheid van een lijfrente die aan Kamerleden en Ministers wordt toegezegd. Die toezeggingen kunnen alleen in waarde vergeleken worden met andere veilige toezeggingen. Dus met een lijfrente die iedereen kan kopen bij een levensverzekeringmaatschappij, die onder controle der Verzekeringskamer staat.

Aan het eind van zijn reactie berekent Bakker dan toch nog de waarde van het onzichtbare spaarloon van Tweede-Kamerleden en gaat daarbij uit van een rentevergoeding van 6,5% (kennelijk na aftrek van 0,5 à 3,5% kosten; dus uitgaande van de extrapolatie van een permanente toe-

komstige rentestand van 7 à 10%). Hij komt dan tot een premie van 57% van het salaris in plaats van mijn 140% voor de pensioentoezeggingen *ingående op 65-jarige leeftijd*. Ik ben hem daar dankbaar voor, want zijn deskundigheid kan nauwelijks in twijfel worden getrokken. Voor Kamerleden met 10 of meer dienstjaren (niet met 9,9 dienstjaren; lang leve de vrijheid van oordeelbepaling voor Kamerleden. Er zal maar een Kabinetscrisis dreigen met vervroegde verkiezingen zodat je de 10 jaar *nét* niet haalt) geldt echter een recht op pensioen vanaf het 50ste jaar met een pensioen van 3½% van de Kamerlidbeloning voor elk Kamerlidjaar. De heer Bakker zal vermoedelijk met mij eens zijn dat de benodigde premie dan minstens 2 × zo hoog is. Het rapport *Pensioen Voor Allen* vermeldt ongeveer 11% hogere premie nodig voor elk jaar dat een pensioen ingaat vóór het 65ste! Zódat, zelfs als we in de spaar- en uitkeringsfase een netto rente van 6½% verwerken, de benodigde premie nog steeds hoger is dan 100% van het zichtbare salaris van f. 40.000.

Als ik goed ben geïnformeerd (maar dat is in dit geval niet zeker), accepteert de fiscus het niet wanneer de directeur van een N.V. zijn beloning voor 1/3 of de helft salaris noemt en 2/3 of de helft laat reserveren in de vorm van pensioenpremie voor uitgesteld salaris. Voor toppolitici en top(semi-)ambtenaren wordt dit wel geaccepteerd. Men wekt daarbij de suggestie alsof de *gemiddelde* pensioenpremie van bijv. 24% ongeveer de benodigde premie is voor ieder individu binnen de groep, met kleine variaties. Het is evenwel een gemiddelde over *alle* werknemers, waarbij voor een grote groep jongere laagbetaalden minder dan 24% kostendekkend is en voor een kleine groep hoogbetaalden de premie kan oplopen tot ver boven de 100% van het zichtbare salaris! Uiteraard is dat bekend bij de Minister van Financiën (en bij de Amro-Bank die er bezwaar tegen gemaakt heeft), want hij is vertegenwoordigd in het bestuur van een semi-overheidsinstelling, wier Pensioencommissie dat allemaal kwantitatief via de computer heeft uitgeplozen en in een achttal vertrouwelijke rapporten heeft vastgelegd.

Bij Kamerleden en Ministers is — ik heb het in mijn eerste artikel vermeld — het verdoezelen van die hoge kostendekkende premies door een gemiddelde, waarin ook vele laagbetaalden worden meegenomen, niet mogelijk. Het zijn allemaal hoogbetaalden! Dus moet de informatie over de hoogte van een kostendekkende premie botweg geweigerd worden¹. De Minister was wél bereid om eventueel die Kamerlid- en Ministerspensioenen onder te brengen in een apart fonds *als* dat tevens alle wethouders zou omvatten! Dat is logisch en consequent. Dan is er de mogelijkheid van een „gemiddelde” over een groep, bestaande uit voor het merendeel zeer laag betaalde wethouders van kleine gemeenten. Dan zal het best mogelijk zijn om „informatie” te geven aan een Kamerlid dat daarom vraagt!

Mij is verweten (niet door de heer Bakker) dat ik de democratie een slechte dienst bewijs door op controleerbare wijze de waarde van het onzichtbare deel der Kamerlidbeloningen te berekenen en te publiceren. Ik ben daarbij nog veel te laag gebleven, want ik kon niet voorzien dat de pensioengerechtigde leeftijd nog verder verlaagd zou worden tot 50 jaar in de derde Nota van Wijzigingen (stuk 9636, nr. 13), waarbij tevens door de toevoeging van art. 53 lid 4 duidelijker tot uiting werd gebracht dat het om vervroegd pensioen gaat, al is de naam uitkering gehandhaafd. De beste schatting voor de werkelijke Kamerlid-

Academisch gezegde a.s. dierenartsen:

„Repetitio est mater studiorum”

beloning op dit moment, zoals het wetsontwerp nu luidt, is: een arbeidsbeloning van tenminste f. 160.000 per jaar (afgezien van de belastingvrije onkostenvergoedingen) waarvan ruim f. 120.000 belastingvrij, plus een éénmalige toekenning van backservice-rechten ter waarde van gemiddeld meer dan f.100.000, doch variërend per Kamerlid van heel laag tot meer dan een kwart miljoen (alles laag geschat). Voor een Nederlandse zelfstandige die geen belastingvrijdom heeft is het vergelijkbare inkomen dus ongeveer f. 500.000 per jaar en een eenmalig meevallertje van een bedrag van gemiddeld f. 300.000 of maximaal driekwart miljoen.

Door die feiten te publiceren, met de gegevens die nodig zijn om de juistheid te controleren (de uitbreiding van mijn tabel tot pensionering vanaf 50-jarige leeftijd kan iedereen van mij krijgen) stel ik de Kamerleden niet in de reuk van inhalig eigenbelang. Want ik ben eventueel bereid akkoord te gaan met dergelijke beloningen, als we dan ook maar uitstekende Kamerleden aantrekken. Maar ik ben niet bereid tot informatiemaniplatie of het achterhouden van feiten. Zo lang de Minister niet bekend gemaakt heeft voor welke premie *iedere* Nederlandse belastingbetaler bij de overheid dezelfde pensioenuitkeringen kan krijgen als een Kamerlid, kan de waarde van de Kamerlidbeloning gesteld worden op de hierbovengenoemde bedragen.

Ik ben de heer Bakker dankbaar voor zijn reactie en betreurt het dat die door mijn afwezigheid niet geplaatst werd vóór de openbare behandeling van wetsontwerp no. 9636 in de Tweede Kamer. Wie die openbare behandeling heeft meegemaakt, zal met mij eens zijn dat dit voor de uitslag der stemmingen niets zou hebben uitgemaakt. Geen enkele op controleerbare feiten gebaseerde informatie zou iets hebben uitgemaakt. Dat werd door mij ook niet verwacht. Er is ook nog een Eerste Kamer, maar of die het aan zal durven om ook ditmaal dit wetsontwerp te verwerpen lijkt me zeer twijfelachtig. Er is immers in de Kamer wéér gezwaaid met het argument, dat verwerping zou betekenen dat een aantal weduwen en wezen van slecht betaalde wethouders nog langer in kommervolle omstandigheden zou blijven. En wie is niet gevoelig voor het primair Christelijke mededogen met arme weduwen en bloedjes van kinderen. En dit argument kan gebezigd worden doordat in één wetsontwerp-regeling van de pensioenen voor Kamerleden en Ministers gecombineerd is met die voor de weduwen van slechtbetaalde wethouders.

G. Nootboom

¹ De Minister-President en de Minister van Binnenlandse Zaken in de *Nota naar aanleiding van het eindverslag*, Zitting 1968-1969-9636, nr. 16: „Het is ondergetekenden niet mogelijk om vóór de openbare beraadslaging omtrent dit wetsontwerp aan te geven... hoe hoog een kostendekkende premie ongeveer zou moeten zijn... volgens de geldende normen voor de particuliere verzekeringen”. Zó overhaast moest kennelijk de behandeling gebeuren dat de ambtelijke deskundigen geen tijd hadden om een paar simpele sommetjes te maken van het genre, waarvoor ik en — naar ik aanneem — ook de heer Bakker met behulp van een tafelrekenmachientje enkele minuten nodig hebben.

Nederlandse uitvoer 1969 is de titel van een onlangs verschenen uitgave van de Economische Voorlichtingsdienst ('s-Gravenhage). Dit boekje wil de lezers een indruk geven van de invoerverwachtingen in 1969. De behandelde stof is in tweeën verdeeld: In het eerste deel wordt allereerst een globale indruk gegeven van de koopkrachtniveaus in de wereld; dit mondt uit in een weergave van de omvang der grote handelsstromen en een schets van het perspectief voor de wereldhandel in 1969.

Het tweede en omvangrijkste deel geeft naast een prognose van de Nederlandse uitvoer, uitgesplitst voor een aantal landengroepen, een uitvoerige documentatie van de verwachte invoertoeënning per land. Van ieder land wordt een kort exposé gegeven, waarin de economische verwachtingen voor dit jaar en de grotere of geringere toeneeming van zijn invoer worden vermeld. Een slothoofdstukje tenslotte is gewijd aan de internationale monetaire liquiditeiten, die immers ook een zekere invloed hebben op de omvang en de richting van de invoerstromen in de wereld.

Sociaal Maandblad Arbeid (mei 1969) bevat o.a. een twaalftal beschouwingen over het nieuwe ontwerp van wet op de loonvorming.

Mr. A. B. Raven, hoofddirecteur arbeidsverhoudingen van het Ministerie van Sociale Zaken en Volksgezondheid belicht in het artikel „Het ontwerp van wet op de loonvorming” vooral enkele historische achtergronden van dit wetsontwerp, dat beoogt enerzijds voor partijen bij CAO's een grotere vrijheid te scheppen, anderzijds bij de centrale overheid een grotere verantwoordelijkheid te leggen dan voorheen. De auteur gaat daartoe terug tot het Buitengewoon Besluit Arbeidsverhoudingen 1945; hij schetst de ontwikkelingsgang van de loonpolitieke organisatie sindsdien.

Zijn oordeel over het nieuwe wetsontwerp is vrij positief. Naar zijn mening liggen in het ontwerp van wet voldoende waarborgen verankerd tegen een overmatig gebruik van de bevoegdheden van de minister; bovendien krijgt de Tweede Kamer nu meer mogelijkheden tot controle op het optreden van de minister terzake. „Naar mijn mening”, aldus Mr. Raven, „is door bedrijfsleven en overheid in beginsel een juiste keuze gedaan. Het woord is nu aan de Staten-Generaal”.

Een duidelijk andere visie is die van Prof. Dr. W. Hessel in zijn artikel in hetzelfde nummer van SMA: „De Loonwet een impasse?”. Na eerst een algemene beschouwing te hebben gegeven van de rechtsaspecten van het sociaal-economische beleid, komt Hessel tot de conclusie:

„In deze structuur is het beslissende moment het oordeel van de minister en daarmee de persoon én de politieke kleur van de minister De daaruit (uit het nieuwe loonbeleid, *Red.*) te voorschijn komende verhouding tussen de executie en de maatschappij is er een van wederzijdse intimidatie, afgewisseld met onderhandelingen. Dat is van alles, maar beslist geen loonpolitiek. De nieuwe Loonwet is een specimen van wetgevingstechniek ten behoeve van het sociaal-economische beleid, waarin macht geconcentreerd wordt bij de executie, terwijl een duidelijke normering van de hantering

van die macht ontbreekt. Met de abstracte vorm van het algemeen economisch belang is geen vrijbrief bedoeld voor elk willekeurig overheidsoptreden”.

Prof. Hessel vindt het overigens moeilijk om met een behoorlijk alternatief te komen. Terugkeer naar de geleide loonpolitiek, een loonpauze of loonstop wijst hij evenzeer af. Wat hij wenst, omschrijft hij als volgt: „Minder de verticale lijn van het bestuur als correctie op de horizontale lijn van de pure contractsvrijheid, meer de gezamenlijke normering in een algemeen beleid van dat wat een geoorloofd en redelijk gebruik van de contractsvrijheid mag heten”. Aan het operationeel maken van dit algemene beginsel komt hij echter niet toe, zoals hij zelf erkent. Hij eindigt met de woorden: „Wij leven nu in het conflict tussen rechtsbewustzijn en feitelijke economische orde, die daarom niet werkelijk ook tevens rechtsorde is. Ziedaar de uitdaging aan de politieke economie”. Wij geven het hierbij graag door.

Een feestelijk tintje heeft het juni-nummer van *Sociaal Maandblad Arbeid*, dat artikelen bevat die speciaal geschreven zijn ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Internationale Arbeidsorganisatie te Genève. Deze artikelen zijn van de hand van diverse prominente auteurs op het terrein van de onderhavige vorm van internationale samenwerking.

De artikelen zijn van achtereenvolgens David A. Morse („The ILO: a look forward”), Dr. G. M. J. Veldkamp („Een nieuwe dimensie voor de internationale samenwerking op het terrein der sociale zekerheid”), Drs. J. H. W. Hoogwater („De Internationale Arbeidsorganisatie en de Verenigde Naties”), Prof. Dr. B. W. Schaper („Oorsprong, achtergrond en historie van de I.A.O.”), Mr. A. G. Fennema („Het tripartisme in de Internationale Arbeidsorganisatie”), Dr. A. F. W. Lusingh Meijer („De praktijk van de Internationale Arbeidsorganisatie”), Prof. Dr. W. Albeda („De Internationale Vakbeweging en de Internationale Arbeidsorganisatie”), Mr. A. C. M. van de Ven („Het commissiewerk van de ILO”) en Mr. P. H. Valentgoed („De Internationale Arbeidsorganisatie en de Arbeidsinspectie”). De Minister van Sociale Zaken schreef een Ten Geleide.

Van dit speciale nummer van SMA zelf zijn bij de uitgever (N. Samsom, Alphen aan den Rijn) geen exemplaren verkrijgbaar. Zeer binnenkort zullen echter de opgenomen artikelen in boekvorm verkrijgbaar zijn onder de titel *Vijftig jaar Internationale Arbeidsorganisatie* (prijs f. 5).

Van het tijdschrift *Oost-West* verscheen een speciale aflevering, getiteld „Amerika, achtergronden en problematiek” (juni 1969, f. 3,50). Negen artikelen zijn hierin opgenomen, o.a. van Prof. Dr. J. W. Schulte Nordholt („De Amerikaanse droom”), Drs. J. D. Visser („Het economisch stelsel van de Verenigde Staten”), Drs. A. de Swaan („Generatie- en sociaal conflict in de Verenigde Staten”) en Prof. Dr. B. Landheer („Over de oorzaken van het anti-Amerikanisme”).

Nogmaals: evaluatie

Het artikel van Drs. J. P. Pronk in *ESB* van 18 juni jl. vraagt om een wederwoord. De heer Pronk acht het befaamde Evaluatierapport sterk ondergewaardeerd, zowel door de Minister voor Ontwikkelingshulp als door de Tweede-Kamercommissie. De toon van zijn artikel maakt het bovendien aannemelijk dat de auteur nauw bij de totstandkoming van het rapport is betrokken geweest. Een reden te meer tot discussie, want ook buiten de overheid en het parlement is er kritiek.

De belangrijkste stelling van de heer Pronk is dat een aantal Kamerleden de materie niet beheersen, het rapport niet of niet goed hebben gelezen en dan een oordeel vellen dat grievend is voor de opstellers van een wetenschappelijk rapport. Met name de opmerking „politieke vooroordelen”, gebruikt door enkele Kamerleden, neemt de heer Pronk — terecht — hoog op.

Zijn de conclusies van het rapport, of onderdelen daarvan, beïnvloed door vooroordelen? is dus een belangrijke vraag, temeer daar het hier gaat om het beleid van de Nederlandse overheid.

Een vooroordeel blijkt in een wetenschappelijk rapport als er bijv. onjuistheden in staan, die alle eenzelfde kant uitwijzen, m.a.w. niet meer als toevallig kunnen gelden. Om te kunnen constateren of hiervan sprake is, is eigen ervaring als toetssteen nodig. Deze ervaring heeft het georganiseerde bedrijfsleven met een onderdeel van het rapport, nl. het zgn. „drempelprojectenprogramma” (blz. 226-231 van het rapport). De conclusie van het rapport over het drempelprojectenprogramma als onderdeel van de ontwikkelingssamenwerking luidt als volgt:

1. De faciliteit richt zich op obstakels, die in veel gevallen niet de belangrijkste zijn;
2. De overheid kan het bestaan van een investeringsdrempel niet aantonen;
3. Private investeringen mogen niet zonder meer als voordelig voor de ontwikkelingslanden worden beschouwd;
4. Met dit programma is het ontwikkelingsdoel niet gediend;
5. Het programma vertoont in de praktijk een teleurstellende ontwikkeling.

Een vernietigend oordeel dus over dit onderdeel van het Nederlandse hulpverleningsbeleid. Hier tegenover staat dat zowel Minister Udink als het bedrijfsleven dat hier mee te maken heeft positief over ditzelfde programma oordelen. Uitermate interessant dus om te zien op welke feitelijke gronden de conclusies van het rapport steunen. Deze kunnen als volgt worden weergegeven, daarbij onzerzijds voorzien van commentaar.

a. Medio 1968 waren nog in het geheel geen uitgaven gedaan.

Commentaar:

Dit programma startte in de loop van 1965 op hele kleine schaal; het duurde uiteraard enige tijd voor het in ruime kring bekendheid kreeg, terwijl voor vestiging van bedrijven in ontwikkelingslanden een besluitvormingsperiode

van 2 à 2½ jaar minimaal vereist is¹. Toch waren medio 1968 reeds 15 projecten goedgekeurd, terwijl dit aantal per 1 mei 1969 reeds gestegen was tot 35. Conclusie: een vrij gunstige ontwikkeling van dit nieuwe programma.

b. Ook van een redelijke aanzet is geen sprake, want praktisch alle binnengekomen aanvragen zijn goedgekeurd.

Commentaar:

Dit is zonder meer onjuist. Een vrij groot aantal projecten is na officiële indiening afgewezen. Bovendien wordt door de werkgeversorganisaties aan hun leden geadviseerd eerst een gesprek met de betrokken ambtenaren te voeren, alvorens een officiële aanvraag in te dienen. Blijkt in dat gesprek dat het overwogen project niet voldoet aan de criteria van het programma, dan wordt het óf niet ingediend, of gewijzigd.

c. Van de 15 goedgekeurde projecten zouden er elf ook zonder overheidsbijdrage zijn doorgedaan, terwijl in twee gevallen het bestaan van een „drempel” onwaarschijnlijk is. In het overgrote deel van de gevallen blijkt dus de overheidsbijdrage geen stimulerende werking te hebben gehad.

Commentaar:

Het is ons niet duidelijk hoe de opstellers van het rapport dit hebben kunnen constateren. Het zou interessant zijn de gevolgde methode voor deze evaluatie te kennen. Het al of niet doorgaan van een investeringsproject hangt nl. altijd van een veelheid van factoren af. Maar ook al neemt men aan, dat zonder het drempelprojectenprogramma een aantal investeringen ook gedaan zou zijn, dan is het nog zeer de vraag of dit in dezelfde omvang en even snel tot stand was gekomen. Dat *dus* de overheidsbijdrage geen stimulans is geweest, kan in redelijkheid niet worden geconcludeerd.

d. Onvoldoende belangstelling van het bedrijfsleven leidde er toe dat een project in Indonesië is gerealiseerd dat niet in het programma paste en een gift van f. 12 mln. vroeg, dus zes maal het toegestane maximum.

Commentaar:

Inderdaad is een deel van het beschikbare bedrag in 1967 voor drempelprojecten hieraan onttrokken en voor een ander project bestemd. Het bedoelde project viel daarmee buiten het drempelprojectenprogramma; de opmerking in het rapport is dus niet relevant.

e. Steun is verleend tegen zware bancaire voorwaarden (9% rente) of overheidsparticipatie in de winst.

Commentaar:

In een enkel geval heeft dit plaatsgevonden. Het ging daarbij om het overwinnen van een financieringsdrempel, waar-

¹ Zie rapport: Besluitvorming Vestigingen Overzee van de Nationale Raad van Advies inzake hulpverlening aan minder ontwikkelde landen.

bij het bedrijf bereid en in staat was zwaardere voorwaarden te accepteren dan normaal.

f. Volgens de opzet van het programma draagt de overheid slechts in beperkte mate bij, terwijl faciliteiten die door de ontwikkelingslanden worden geboden vaak veel belangrijker zijn.

Commentaar:

Dit is juist. Het is echter geen reden om een programma dat bescheiden van opzet is als mislukt te beschouwen, wanneer het binnen de bewust beperkte opzet blijft.

g. Uit het onderzoek is gebleken dat men bij het bedrijfsleven niet bijzonder ingenomen is met de werking van het programma.

Commentaar:

Niet duidelijk is wat hier onder *het bedrijfsleven* wordt verstaan. De Commissie Ontwikkelingslanden van de Raad van Nederlandse Werkgeversverbonden, die nauw bij de werking van het drempelprojectenprogramma is betrokken, heeft steeds positief geoordeeld over de werking van dit programma.

h. De reacties van de regeringen van de ontwikkelingslanden, gevraagd in verband met projectaanvragen, zijn niet bemoedigend.

Commentaar:

Dit is niet juist. In één geval heeft een regering van een ontwikkelingsland een negatieve reactie gegeven. Alle andere gevallen hadden zonder meer de instemming van de betrokken regeringen.

Ons oordeel over dit deel van het Evaluatierapport kan op grond van het bovenstaande niet erg gunstig luiden. In een wetenschappelijk rapport mogen op deze gronden, waarvan een aantal gewoon niet juist is, niet zulke vergaande uitspraken worden gedaan. Als dit wel gebeurt, dan berust dit m.i. inderdaad op een *vooroordeel*. Dit vooroordeel spruit vermoedelijk voort uit een wantrouwen t.o.v. de activiteiten van het Nederlandse bedrijfsleven in ontwikkelingslanden. Duidelijk in dit verband is een passage, op blz. 231 van het rapport die luidt: „Private investeringen mogen niet zonder meer als voordelig voor de ontwikkelingslanden worden beschouwd; dit vraagt een beoordeling van geval tot geval, waartoe de werkgroep, wederom, de overheid nauwelijks toegerust acht, tenzij tegen excessief hoge kosten”.

Ik heb mij beperkt tot een bepaald onderdeel van het Evaluatierapport, omdat ik meen daarover enige kennis te hebben*. Hiermee is het hele rapport natuurlijk niet veroordeeld. Wel is het jammer dat een dergelijk belangrijk rapport zulke zwakke plekken heeft. Evaluatie van de ontwikkelingssamenwerking is een te belangrijke zaak, met name voor de toekomst, om zo onzorgvuldig te worden behandeld. Het zou nuttig zijn als de samenstellers van het rapport toch nog de kans kregen hun weerwoord op vele kritische vragen die over het rapport gesteld zijn te geven. Op die wijze komen de sterke en zwakke punten van het rapport duidelijk naar voren.

Drs. A. J. van der Meer

* De heer Van der Meer is secretaris van de Federatie van de Katholieke- en Protestants-Christelijke Werkgevers Verbonden; hij heeft uit dien hoofde o.a. zitting in de Commissie Ontwikkelingslanden van de Raad van Nederlandse Werkgevers Verbonden. *Red.*

Naschrift

Enkele kanttekeningen bij de reactie van Drs. Van der Meer. Hoewel deze niet zozeer op mijn artikel in *ESB* van 18 juni betrekking heeft als wel op een onderdeel van het evaluatierapport, wil ik daarover graag iets zeggen, omdat de voor het desbetreffende onderdeel verantwoordelijke auteur (Drs. A. Klaasse Bös) inmiddels is uitgezonden. Inderdaad ben ik, zoals de heer Van der Meer veronderstelt, nauw bij de totstandkoming van het rapport betrokken; dat is in het rapport trouwens vermeld.

Ik stel mij voor de opmerkingen van Drs. Van der Meer op de voet te volgen:

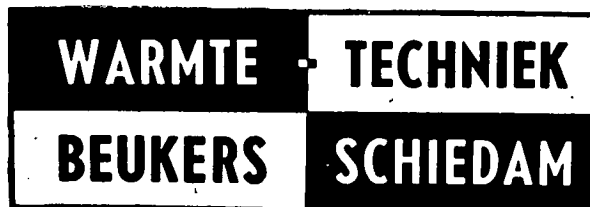
a. Inderdaad betekent het feit dat er medio 1968 nog geen uitgaven waren gedaan op zich zelf niet, dat het drempelprogramma niet voldoet. In het rapport wordt dit dan ook niet als een argument gebruikt. Er staat: „Hoewel dus de realisaties achterblijven bij de begrotingen, zou men toch van althans een redelijke aanzet kunnen spreken, ware het niet dat praktisch alle binnengekomen aanvragen zijn goedgekeurd, terwijl het overgrote deel niet aan het drempelcriterium beantwoordt” (evaluatierapport, blz. 228).

b. Uit dit citaat blijkt dat niet het zgn. pipeline-effect, doch de door de heer Van der Meer ad b. en c. genoemde gronden, die beide te maken hebben met de hantering van de criteria, voor de evaluatiecommissie zwaar wegen. In het rapport staan cijfers vermeld: tegenover (per september 1968, de laatste maand waarover gegevens beschikbaar waren toen het onderzoek werd afgesloten) 18 goedgekeurde projecten staan 6 afgewezen aanvragen. Daarvan is slechts één project afgewezen omdat het niet voldeed aan het belangrijkste criterium: de bijdrage aan de ontwikkeling van het ontwikkelingsland. Dat zou kunnen betekenen dat alle projecten ook werkelijk aan dit criterium voldoen. De evaluatiecommissie heeft echter aangetoond dat het criterium wel werd geformuleerd, doch nauwelijks is gehanteerd (evaluatierapport, bijlage V, paragraaf 4.5.2).

c. In het rapport staat vermeld dat de conclusie, dat van de goedgekeurde projecten een groot gedeelte ook zonder overheidsbijdrage zou zijn doorgegaan, gebaseerd is op indicaties uit de projectbeschrijving en de steunaanvraag alsmede op uitspraken van de ondernemers. De overheid heeft het drempelcriterium dan ook laten vallen (zie evaluatierapport, bijlage V, pagina 109-111 en paragraaf 4.5.4).

d. Van de ruim f. 56 mln. die begroot is in de periode 1956-1968 is ruim f. 26 mln. aan de onderhavige bestemming onttrokken. Dat is op zichzelf een wijs beleid als men merkt dat een bepaalde begrotingspost gebaseerd is op een overschatting van de behoefte. Wanneer een alternatieve aanwending van de betrokken gelden door de policy-makers alsnog nuttiger wordt geacht, dan vormt dit zeker een relevante aanwijzing voor de beoordeling van de mate

(I.M.)

waarin het programma aan het gestelde doel beantwoordt. Dit is des te meer relevant voor een evaluatiecommissie die niet alleen het drempelprojectenprogramma moet beoordelen, maar de samenstelling van het totale Nederlandse hulpprogramma (de evaluatiecommissie heeft overigens duidelijk maar twijfelproject voor de ontwikkeling van Indonesië; zie het evaluatierapport, bijlage V, pagina 126).

e. Daar is op zich zelf niets tegen. Er heeft in 1967 een verruiming van de criteria plaatsgevonden, die het mogelijk maakte om ook het financieringsvraagstuk voor risicodragend kapitaal aan te pakken. De evaluatiecommissie heeft zich alleen afgevraagd of dit nog wel als ontwikkelingshulp bestempeld kan worden. Bovendien bleek soms de financieringsdrempel niet eens aanwezig, terwijl toch steun werd verleend (evaluatierapport, bijlage V, pag. 110, 111 en 121).

f. Interdaad. Het is dan ook in het rapport niet gebruikt als een argument tegen het drempelprojectenprogramma, maar als een verklaring voor de — door de minister zelf toegegeven — tegengevallen belangstelling van het bedrijfsleven.

g. Onder het bedrijfsleven worden verstaan de bij dit programma betrokken ondernemers. Dat staat duidelijk in het rapport: bijlage V, pag. 109 en 125.

h. In het rapport staat beschreven op welke wijze wordt omgesprongen met het criterium, dat voor de uitvoering van het project de instemming van het ontvangende land is vereist. Het lag in de bedoeling dat aan het land van vestiging uitdrukkelijk zou worden gevraagd of het kan instemmen met deze indirecte vorm van ontwikkelingshulp aan dat land. Na protest van het bedrijfsleven — dat vreesde dat als de partners in het ontwikkelingsland hiervan kennis zouden nemen zij zouden eisen dat de faciliteiten zullen worden doorgeschoven — is men hiervan afgestapt: men zal soepelheid betrachten en nog slechts nagaan of de be-

treffende regeringen instemmen met de projecten. Daarmee verdween de mogelijkheid om te vernemen hoe het ontwikkelingsland over deze vorm van ontwikkelingshulp dacht. Trouwens, dat legde toch geen gewicht in de schaal: de regering van de Ivoorkust deelde de Nederlandse regering mee dat zij de steun aan bedrijf X overbodig achtte en verzocht de subsidie te willen verstrekken aan een ander prioriteitsproject „zodat de subsidie mettertijd aan de Ivoorse ontwikkeling bijdraagt”. De steun aan het Nederlandse bedrijf werd echter toch verstrekt.

Ik heb de indruk dat Drs. Van der Meer, net als de meeste leden van de Tweede Kamer, alleen de conclusies heeft gelezen, i.c. de pagina's 226 t/m 234 van het evaluatierapport en dat hij het daaraan ten grondslag liggende onderzoek, beschreven in bijlage V, pag. 85 t/m 151, niet kent. Anders kan ik niet verklaren waarom hij vragen stelt die in de beschrijving van het onderzoek beantwoord worden (ad c. en g.) en conclusies als onjuist bestempelt, terwijl deze in het onderzoek uitvoerig worden beargumenteerd op basis van de officiële dossiers (ad b. en h.). Ik kan dan dan ook niet begrijpen dat Drs. Van der Meer toch een oordeel velst over de mate van wetenschappelijkheid van het door Drs. Klaasse Bos verrichtte onderzoek. Ik begrijp het helemaal niet meer wanneer hij hem een vooroordeel in de schoenen schuift, dat gebaseerd zou zijn op wantrouwen t.o.v. de activiteiten van het Nederlandse bedrijfsleven in de ontwikkelingslanden en hem dan bovendien onzorgvuldigheid verwijt. De hoofdstukken 2 en 3 waarin de auteur de maatregelen beschrijft die genomen kunnen worden om de z.i. *ongunstig* te achten stagnatie in de particuliere investeringen tegen te gaan, alsmede hoofdstuk 5 waarin uitvoerig wordt ingegaan op de criteria die daarbij een rol moeten spelen, geven zonder meer blijk van het tegendeel. Dat Drs. Van der Meer daaraan voorbij is gegaan acht ik niet minder onzorgvuldig dan de houding die ingenomen werd door de politici tijdens het evaluatiedebat in de Tweede Kamer.

J. P. Pronk

BOEKENNIEUWS

Prof. Dr. Jan Geluck: Overleconomie. Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, Antwerpen/Utrecht 1968, 87 blz., f. 9,50.

In het koor van de vele Franse, en in het laatste decennium ook Britse, stemmen over de planning naar Frans recept is thans ook een Belgisch geluid te horen. Het oordeel van Dr. Geluck over de indicatieve planning en de „économie concertée” getuigt van een grotere dosis nuchterheid dan een aantal Franse publikaties, die dit economische stelsel welhaast lyrisch bezingen. Niettemin blijft ook na lezing van dit werk het beeld rozig en blijven de contouren wazig. Nu moet toegegeven worden, dat een bestek van nog geen negentig bladzijden, waaraan dan nog een inleiding vooraf gaat, die tracht de relatie te leggen tussen deze

en andere economische ordes, ontoereikend is voor een uitputtende behandeling. Vermoedelijk bedoelt dit werkje niet meer dan in eigen land enige bekendheid te geven aan de rol van het overleg en de daarbij behorende vorm van planning. In België is namelijk een eerste middellange-termijnplan geënt op de Franse innovatie in werking.

In een eerste hoofdstuk wordt ingegaan op de veelal als indicatief en wel eens als tandeloos gekenschetste vorm van planning. Achtereenvolgens worden daar het karakter, de techniek en de effectiviteit van het plan aan de orde gesteld. De laatste wordt dan nog af-

zonderlijk beschouwd voor de overheidssector en de particuliere sector van het economische leven. In een tweede, tevens laatste hoofdstuk is ingegaan op het andere hoofdbestanddeel van het stelsel: het overleg of de consultatieve functie. In dit hoofdstuk worden korte beschouwingen gewijd aan het technisch orgaan (planbureau), de consultatieve organen (sectorcomités, financiële commissie, arbeidsmarktcommissie), het raadgevend toporgaan (Sociaal-Economische Raad) en de beslissingseenheden.

Men zou kunnen stellen, dat de aard van het plan bepaald wordt door de behoeften aan informatie over, en inzicht in het economisch gebeuren. Daarbij zou onderscheiden kunnen worden tussen de behoeften van de overheid enerzijds en die van het

bedrijfsleven anderzijds. Naar mijn smaak zijn het vooral de laatste, die in de analyse van Dr. Geluck een rol spelen. Daarmee wil niet gezegd zijn, dat de wensen van de overheid niet aan bod komen. Een der belangrijkste doelstellingen is immers het groei-ritme en de structuur van de groei. Voor het bedrijfsleven is van belang in hoeverre de previsions van het plan een verlengstuk zijn van of een steun voor de eigen planning. De planprevisions kunnen een sterkere steun geven aan de eigen programmering, naarmate de betrouwbaarheid van de plancijfers toeneemt, of althans het vertrouwen in deze cijfers. Dit hangt weer af van de planningstechniek.

Ik kan met de auteur meegaan in de gedachte, dat het plan voor bepaalde ondernemingen een steun kan zijn bij het individuele marktonderzoek. Dat het plan op zichzelf zou neerkomen op een veralgemeend marktonderzoek kan ook nog waar zijn, mits het begrip markt zeer los en zeer ruim wordt geïnterpreteerd. De gedachte echter dat het in deze zin van betekenis zou zijn voor de individuele onderneming, wil bij mij geen post vatten. Daarvoor zijn de aggregaties te groot en loopt de sectorindeling te veel dwars door allerlei concurrentieverhoudingen heen. Stellig kan het plan knelpunten onderkennen en, afhankelijk van de aanwezige middelen en de bereidheid om deze in te zetten, knelpunten opruimen. Dat wil echter nog niet zeggen, dat hiermede op andere wijze dan met een Keynesiaanse politiek nivellering van de conjunctuurcyclus bereikt zou kunnen worden. Daartoe zou naar mijn mening een geïntegreerd conjunctuur-structuur-model ter beschikking moeten staan. Dat brengt ons weer bij de techniek van de planning, waar deze stelling door schrijver impliciet wordt bevestigd. Men wil komen tot een organieke schakeling van korte- en middellange-termijnplanning, bijv. met behulp van een „revolving” plan. Zover is het echter nog niet.

Het fundament van het plan lijkt nog enigszins wankel. Eén van de functies van het overleg, misschien zelfs de enige, zou kunnen zijn een hechtere verankering van het plan te verzekeren door verbeterde kennis over de technische ontwikkeling. Hier doet zich de vraag voor, of deze informatie per se via overleg moet worden verkregen. Deze vraag wordt door de auteur — terecht — niet aan de orde gesteld. Men kan een economisch stelsel niet losmaken van zijn historie en zijn politieke omgeving. Voorlopig

spreekt het plan zich slechts uit over de situatie in het eindjaar (het jongste Franse plan is in twee perioden ingedeeld. A.B.) en beperken de previsions zich tot „reële” grootheden. De indicatieve programmering in waarden is tot nu toe nog niet in het plan geïntegreerd en wordt ook niet gepubliceerd. Aan een echte inkomensplanning is ook dit economische stelsel nog niet toegekomen.

Sprekende over de effectiviteit van het plan, moet de auteur zich beperken tot het aangeven van de relatie van de voornaamste sectoren van het economisch leven tot het plan. Zijn bespreking impliceert, overigens terecht, dat niemand een algemeen geldige uitspraak over de doeltreffendheid van deze vorm van planning kan doen. De opmerking, dat men a priori kan aannemen, dat de vier plannen, die tot nu toe volledig tot uitvoering zijn gekomen, een aandeel hebben gehad in de economische voorspoed van Frankrijk is dan ook volkomen „gratuite”. Het zijn mede de vage grenzen tussen perspectieven en objectieven, die een algemeen geldige uitspraak blokkeren. Enerzijds geldt het plan niet louter als een objectief, althans niet als een taakstelling voor de publieke sector; anderzijds is het voor bepaalde sleutel-industrieën niet louter een ontwikkelingsperspectief. Zoveel is duidelijk, dat de grenzen van een „actief” beleid voortdurend in beweging zijn. Dat is op zichzelf geen bezwaar. De economische situatie kan zich voortdurend wijzigen, zodat geen overheid zich onvoorwaardelijk voor een aantal jaren in detail op een bepaald beleid kan vastleggen. Dit draagt echter niet bij tot het verminderen van onzekerheden. Over het indicatieve karakter kan men dan ook van mening verschillen. Dr. Geluck twijfelt hieraan ook, doch wijst er op, dat tot nu toe in Frankrijk alleen met positieve stimulantia gewerkt is.

Tot „beboeting” op fiscaal terrein of op het gebied van de kredietverlening is het ondanks voorstellen van bepaalde planproponenten niet gekomen. Hoe zou trouwens bij dergelijke aggregaties de verantwoordelijkheid van de individuele onderneming gemeten moeten worden? Duidelijk blijkt, dat de belangen van het bedrijfsleven parallel moeten lopen met die van de economie in het geheel, zoals deze in het plan voorzien worden, wil het beleid zonder dwangmiddelen slagen. Een sprekend voorbeeld is hier, dat ongewenste groei van het waterhoofd Parijs slechts door een stringent vergunningenbeleid kan worden voorkomen. Ondernemingen,

die op grote schaal intern kunnen financieren of door internationale bindingen toegang hebben tot buitenlandse financieringsmiddelen, kunnen zich gemakkelijk aan de directieven van het plan onttrekken.

Deze argumenten slaan terug op de tweede hoofdtrek van deze economische orde: het overleg. Het is voor mij nog de vraag, of de vertegenwoordigers van het bedrijfsleven door hun actieve medewerking bij de sectorplanning overtuigd worden van het nut. Ook is het nog de vraag, of dit overleg een soort directe democratie verwezenlijkt. Belangrijke groepen worden niet in het overleg betrokken. Bij de plannende instanties bestaat misschien niet het streven, maar toch wel de wens — gerechtvaardigd uit een oogpunt van doelmatigheid — om het overleg te beperken tot grotere eenheden. Men dringt soms openlijk op concentratie en samenwerking in het bedrijfsleven aan. Daargelaten, dat dit in de Franse situatie niet onredelijk is en in andere EEG-landen gewenst kan zijn uit een oogpunt van marktvergroting, mag toch betwijfeld worden of het zuiver is deze concentratie vanuit de planning te bepleiten.

Ook uit de studie van deze auteur blijkt weer, dat het tenslotte niet de uitvoerders zijn, die het programma van het concert bepalen. Het overleg is dus op zijn hoogst een compromis, waarin weinigen nog hun bijdrage behoeven te herkennen. Het technisch orgaan heeft in deze door zijn centrale plaats en kennis van de interrelaties een zeer grote invloed, die misschien nog sterker dan naar de consultatieve zijde doorwerkt naar de beslissingseenheden. Aan de beslissingseenheden kunnen slechts enkele alternatieven worden voorgelegd in de vorm van globale ontwikkelingsmogelijkheden. Vooraf moet dus al beslist worden, welk alternatief nader zal worden uitgewerkt. Niet-specialisten kunnen over het algemeen vrij goed kiezen uit concrete objectieven, zoals bijv. het groeitempo en de werktijd. Veel moeilijker is het vergelijken van een concreet en een abstract objectief.

Deze en dergelijke facetten doen de auteur pleiten voor een overheidsorgaan op kabinetsniveau, een afzonderlijk (en verantwoordelijk) ministerie van planning. Ik moge er op wijzen dat het Labour-bewind in Engeland in de vorm van het Department of Economic Affairs in wezen een dergelijk orgaan in het leven geroepen heeft.

Drs. A. Berkhout

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

Mijn voorspelling in de vorige kroniek, dat de bankpapiercirculatie boven de f. 9 mrd. zou uitkomen was niet moeilijk en is dan ook uitgekomen. Op 3 juli 1967 werd de hoogste stand met f. 8.935 mln. bereikt; op 1 juli 1968 was het peil f. 9 mrd. precies en ten tijde van de vakantiepiek 1969 stond f. 9.349 mln. bij het publiek uit. De opwaartse beweging zet zich onverdroten voort.

De financiering van de expansie van de bankbiljetten-circulatie in de achter ons liggende week geschiedde ten dele door de Staat, die via de verkoop van schatkistpapier aan de Nederlandsche Bank ten bedrage van f. 125 mln. dit bedrag aan de banken deed toekomen. Voor het overige zorgde de Centrale Bank door verdere uitbreiding van de kredieten aan het bankwezen — de voorschotten in rekening-courant stegen hierdoor tot f. 950 mln. — t.b.v.

het evenwicht in de bankkassen. Wij bereiken langzamerhand een situatie, dat de Centrale Bank zelf de uitzetting van haar eigen bankbiljettencirculatie financiert.

Eind juni maakten de Amro-Bank en de Algemene Bank Nederland bekend, dat de rente voor deposito's met een vaste termijn van twee jaar van 6 $\frac{1}{4}$ % tot 7% was verhoogd. Andere handelsbanken en de landbouwkredietbanken volgden prompt. De rentestijging beperkt zich tot de vermelde categorie, zodat van een algemene renteherziening van de verschillende vormen van spaargelden geen sprake is. Er is wijziging gebracht in de rentestructuur. De marge tussen één- en tweejaarsdeposito's, die slechts 1 $\frac{1}{4}$ % bedroeg is tot 1% verwijld. Uit het beleid zou men kunnen afleiden, dat de banken niet alleen prijs stellen op handhaving van hun marktaandeel in de thans zeer genuanceerde markt voor spaargelden, doch tevens pogen dit aandeel te vergroten. De huidige hoge rente blijkt hierbij geen te groot bezwaar te zijn. Ook met gelden tegen de

BREDERO VAST GOED N.V.

Gevestigd te Utrecht.

UITGIFTE

van

**nominaal f. 2.500.000.- (certificaten van) aandelen
in stukken groot nominaal f. 500.- aan toonder,
ten volle delende in de resultaten van het boekjaar 1969 en volgende boekjaren
tot de koers van 130 pCt.**

en van

**nominaal f. 7.500.000.- 8 pCt. winstdelende obligaties 1969
in stukken groot nominaal f. 1.000.- aan toonder,
tot de koers van 100 pCt.**

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovenvermelde (certificaten van) aandelen en winstdelende obligaties, wat de aandelen betreft uitsluitend voor houders van claims, openstellen op

DINSDAG 15 juli 1969

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 3 uur,

bij hun kantoren te Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Utrecht, voor zover aldaar gevestigd, op de voorwaarden van het prospectus d.d. 7 juli 1969.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten zijn bij de kantoren van inschrijving verkrijgbaar.

**AMSTERDAM-ROTTERDAM BANK N.V. BANK MEES & HOPE NV
ALGEMENE BANK NEDERLAND N.V.
PIERSON, HELDRING & PIERSON**

Amsterdam, 7 juli 1969.

hoge intrest aangetrokken denkt men nog rendabele uitzettingen te kunnen doen. Men moet zich hierbij realiseren, dat de „kosten” van de aangetrokken gelden niet alleen bestaan uit de rente. De administratiekosten van de behandeling van de rekening spelen een belangrijke rol. Het bedrag van de rekening en het aantal mutaties zijn hierbij van belang. In beide opzichten steken de tweejaars-deposito's gunstig af bij andere termijnen. Het zou de moeite waard zijn wanneer de banken er toe zouden overgaan cijfers te publiceren van de standen van hun diverse spaarrekeningen.

KAPITAALMARKT

De emissiecijfers in het eerste halfjaar 1969 hebben zich als volgt ontwikkeld (cijfers in f. mln.):

	Eerste halfjaar 1967	Eerste halfjaar 1968	Eerste halfjaar 1969
Staat.....	545,1	248,8	572,8
Lagere overheid.....	596,0	460,4	250,9
Particuliere sector.....	95,3	473,8	281,4
Buitenland.....	—	78,6	—
Totaal.....	1.236,4	1.261,6	1.105,1

De Staat heeft het beroep in 1969 meer dan verdubbeld en is daarmee op het peil van vóór 1968 teruggekomen. Het beleid van terughoudendheid, dat in 1968 werd gevolgd, behoort weer tot het verleden. De belangstelling van de lagere overheid, i.c. de Bank voor Nederlandsche Gemeenten, voor de openbare markt loopt terug. Waarschijnlijk staat hier een groter beroep op de ondershandse markt tegenover. De particuliere sector is eveneens minder actief. Het gebruik van bankkrediet is eveneens in de laatste maanden minder overmatig. Het is de vraag of de investeringen teruglopen. Eerder moet men denken aan de grotere financiering uit interne bron of — en dit zou een voortzetting zijn van de lijn van vorig jaar — men maakt een groter gebruik van de Euroleningenmarkt. Het feit, dat de industrie slechts f. 124 mln. heeft opgenomen op de openbare binnenlandse markt wijst in deze richting. Het buitenland heeft nauwelijks kans op de binnenlandse markt.

Zojuist verschenen brochure

„Nieuwe economische visie”

Prijs f 1,25

(in postzegels op briefkaart of in brief)

H. DALEBOUT, POSTBUS 3341, AMSTERDAM.

Wilt u kennismaken met het weekblad

Vraag dan een proefnummer aan bij de Administratie van Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1963 = 100)	30 dec. 1968	H. & L. 1969	27 juni 1969	4 juli 1969
Algemeen.....	121	130 — 117	119	120
Internationale concerns.....	127	138 — 123	125	127
Industrie.....	119	129 — 113	117	118
Scheepvaart.....	89	94 — 81	83	84
Banken en verzekering.....	98	127 — 97	114	116
Handel enz.....	122	133 — 114	115	116

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen¹

Kon. Petroleum.....	f. 182,90	f. 177,10	f. 182,60
Philips.....	f. 163,35	f. 63,05	f. 65,90
Unilever, cert.....	f. 125,30	f. 111,60	f. 110,90
Zout-Organon.....	f. 199,80	f. 157,50	f. 156,95
Hoogovens, n.r.c.....	f. 101,80	f. 106,10	f. 107,35
A.K.U.....	f. 123,20	f. 118,85	f. 119,60
AMRO-Bank.....	f. 64,30	f. 55,40	f. 57,20
Nat. Nederlanden.....	800	1012	1015
K.L.M.....	f. 212,—	f. 200,55	f. 212,—
Robeco.....	f. 255,50	f. 247,—	f. 251,40

New York Dow Jones Industrials.....	945	870	886
-------------------------------------	-----	-----	-----

Rentestand			
Langlopende staatsobligaties ²	6,63	7,52	7,48
Aandelen: internationalen ²	3,4		
lokale ²	3,9		
Disconto driemaands schatkistpapier.....	5	5½	5½

¹ Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

² Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

Prof. Dr. C. D. Jongman

Universiteit van Amsterdam

vraagt ten behoeve van het
Instituut voor Actuarial en
Econometrie

wetenschappelijk medewerker

Vereist wordt het
doctoraaldiploma in de
econometrie of in de
economische wetenschappen,
kwantitatief-economische
studierichting.

Zijn taak zal bestaan uit het
geven van leiding aan
werkcolleges op statistisch-
en wiskundig-economisch
gebied en het medewerken
aan economisch-empirisch
onderzoek.

Indiensttreding in de loop van
de komende maanden.

Schriftelijke sollicitaties te
richten aan de Hoogleraar-
Directeur van bovengenoemd
Instituut, Nieuwe
Achtergracht 170, Amsterdam.

Centraal Bureau voor de Statistiek: Statistiek der gemeentefinanciën. Computabele gegevens 1964-1968. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage 1969, 51 blz., f. 6.

Deze statistiek sluit aan op de reeks publikaties over comptabele gegevens der gemeenten, waarvan de laatste betrekking had op de rekening 1963 en de begroting 1964. In verband met personeelsgebrek moest de bewerking van de rekening 1965 en de begroting 1967 achterwege blijven, zodat over deze jaren weinig informatie wordt gegeven. Hier staat tegenover, dat enkele begrotingscijfers voor 1968 konden worden opgenomen.

M. L. Wijvekate: Methoden van onderzoek. Aula-boeken 399. Het Spectrum, Utrecht 1969, 351 blz., f. 6,50.

De auteur tracht een aantal methoden en denkwijzen vast te leggen, die van belang zijn bij het uitvoeren van onderzoekingen. Met name de methodologie die aan het operationele onderzoek ten grondslag moet liggen krijgt veel aandacht.

Verkorte inhoud: Mens en onderzoek — Typen van onderzoek — De probleemanalyse — De doelstelling — Structuren — Classificatie — Gedragsmodellen — Denken — Waarnemen — Interpreteren van waarnemingsresultaten — Experimenteren — Beslissen —

Organisatie van onderzoek — Toekomstige ontwikkelingen.

G. T. Popham: Government in Britain. Pergamon Press, Oxford 1969, 268 blz., 25 sh.

Inhoud van dit boekje over de Britse staatsinrichting: Preface — The Cabinet — The Civil service — Accountability and the House of Commons — The Government and Economic Affairs — Foreign Affairs and Defence — Central Government and the Social Services — The Study of Government and Public Administration — Postscript: The Fulton Report — Appendix — Index.

Hoogovens IJmuiden vraagt voor de **Bedrijfseconomische afdeling** een

bedrijfseconoom

en een

bedrijfseconometrist

Samen met andere stafafdelingen is de Bedrijfseconomische Afdeling nauw betrokken bij de voorbereiding van beleidsbeslissingen van de ondernemingsleiding. Deze betreffen zowel de bedrijfsvoering van het bestaande bedrijf als het tot stand komen van uitbreidingsprojecten. De Bedrijfseconomische Afdeling richt zich hierbij in het bijzonder op de financiële factoren die voor deze beleidsbeslissingen van belang zijn.

De gevraagde functionarissen zullen in teamverband een aandeel hebben in het denkwerk, noodzakelijk voor de vervulling van bovengenoemde taak. Hierbij zal de bedrijfseconoom zich meer richten op de problemen die zich in een bepaalde sector voordoen en zal de bedrijfseconometrist enerzijds de bedrijfseconomen van de afdeling methodisch ondersteunen en anderzijds geheel zelfstandig bepaalde specifieke problemen (b.v. modellenbouw) oplossen. Enige ervaring is gewenst, doch niet strikt vereist. Leeftijd tot ca. 30 jaar.

Sollicitaties met beschrijving van opleiding en ervaring worden, onder vermelding van ons nummer ED 705, ingewacht bij de afdeling Management Ontwikkeling.

Nadere inlichtingen kunnen telefonisch worden verkregen bij de heer E. Boersma, tel. 02510-91284.

HOOGOVENS IJMUIDEN

Dr. Robert Brouw: De techniek van de kredietonderhandeling. Onderhandelen met het oog op het toestaan of het verkrijgen van een bankkrediet. Standaard. Wetenschappelijke Uitgeverij Antwerpen/Universitaire Pers Rotterdam, 1968, 376 blz., f. 17,50.

Korte inhoud:

Inleiding — de ontmoeting tussen kredietaanvrager en credit man;

I — De kredietwaardigheid;

II — Het doel van het aangevraagde krediet;

III — De juiste kredietvorm;

IV — De passende waarborg(en);

V — Voldoende omzet op rekening;

Register.

Trio-logie. Variaties over een thema uit de bedrijfsleer. Ten geleide van Prof. Dr. Mr. C. A. van Peursen. Universitaire Pers Rotterdam, 1969, 88' blz., f. 7,50.

Dit boekje bundelt de, met een tussentijd van enkele weken uitge-

sproken, oraties van drie hoogleraren in de Bedrijfsleer en de Industriële Organisatie aan de T.H. Delft. Zij zijn achtereenvolgens van:

Prof. Ir. P. Ch. A. Malotaux — Subjectiveren en objectiveren;

Prof. H. J. M. Lombaers — Voorzien en verzinnen;

Prof. Ir. J. in 't Veld — Nieuwe vormen van decentralisatie in bedrijven.

§§

BEDRIJFSKUNDE
b

Stichting Bedrijfskunde

De Stichting Bedrijfskunde, verbonden aan de Nederlandsche Economische Hogeschool te Rotterdam, met bestuurlijke en wetenschappelijke medewerking van de Technische Hogeschool te Delft zoekt mede ten behoeve van de door de beide hogescholen in te stellen

INTERFACULTEIT BEDRIJFSKUNDE

een

algemeen econoom
bedrijfseconoom
(bedrijfs)-econometrist
socioloog
ingenieur

Deze academici zullen in een dynamische omgeving worden ingezet om in teamverband met de aanwezige docenten de start van de Interfaculteit Bedrijfskunde, die in 1970 moet plaats vinden, voor te bereiden. Hierna zullen zij worden belast met onderwijstaken terwijl zij eveneens bij onderzoek zullen worden ingeschakeld.

De voorkeur gaat uit naar academici met een grote belangstelling voor de bedrijfsproblematiek, waarbij enige jaren ervaring in de praktijk als een positieve faktor beschouwd wordt.

Aanstelling zal geschieden in het kader van het wetenschappelijke rangstelsel, afhankelijk van de in te brengen ervaring.

Zij die bereid zijn zich krachtig in te zetten voor de exploratie van een nieuw terrein, worden uitgenodigd schriftelijk te solliciteren bij Prof. Mr. Drs. H. Langman, Prinses Julianalaan 82 te Rotterdam.

Telefonisch kan contact worden opgenomen met Prof. Mr. Drs. H. Langman of Drs. R. F. Hendriksen onder nummer 010-135105.

SBZ 109.3k.190

KATHOLIEKE HOGESCHOOL

Voor de economische faculteit wordt gevraagd een

WETENSCHAPPELIJK MEDEWERKER

Zijn taak zal liggen op het terrein van onderzoek en onderwijs voor zowel de leer van de kostprijs als de administratieve organisatie.

Een voltooide academische opleiding in de economie is vereist, doch ook zij die binnenkort het doctoraal-examen hopen af te leggen, kunnen reflecteren.

Het salaris wordt, afhankelijk van leeftijd, opleiding en ervaring, bepaald door inpassing in het wetenschappelijk rangstelsel.

Na aanstelling wordt de gelegenheid geboden de accountantsopleiding te volgen, eventueel te voltooien.

Inlichtingen over deze functie zijn verkrijgbaar bij prof. drs. G. L. Groeneveld en drs. P. J. M. Maagdenberg, Hogeschoollaan 225, Tilburg, telefoon (04250) 7 09 60.

Sollicitaties kunnen, vergezeld van een curriculum vitae, binnen één maand worden gericht aan de secretaris van curatoren, Hogeschoollaan 225, Tilburg.

de rijksoverheid vraagt

voor het Rijks Computer Centrum

econoom (bedrijfseconomische richting)

die de gelegenheid krijgt zich door studie en opleiding volledig in te werken in de mogelijkheden en ontwikkelingen op het gebied van de automatisering der bestuurlijke informatieverwerking, in het bijzonder m.b.t. het ontwerpen van in de verwerkingsprocessen geïntegreerde controlesystemen.

Na deze oriëntatieperiode zal hij worden aangesteld als

hoofd stafbureau controlezaken

In deze functie wordt hij geassisteerd door 1 of 2 medewerkers, belast met de opzet van de informatiebeveiliging.

Vereist: Doctoraal examen economie (bedrijfseconomische richting). Leeftijd max. 35 jaar.

Ook zij die binnenkort afstuderen kunnen solliciteren.

Standplaats aanvankelijk 's-Gravenhage, doch in de loop van 1970 Apeldoorn.

Bij het verkrijgen van woonruimte aldaar wordt bemiddeling verleend.

Salaris volgens Rijksregeling.

Schriftelijke sollicitaties onder vacaturenummer 9-1669/0936 zenden aan de Rijks Psychologische Dienst, Prins Mauritslaan 1, 's-Gravenhage.

AOW-premie voor Rijksrekening. De salarissen zijn exclusief 6% vakantieuitkering